

Bewonersinitiatieven in de warmtetransitie: individuele en collectieve aanpakken in de praktijk

Emre Can

Ruud Dorenbos

Nina Tom

Uitgave

Platform31
Den Haag, april 2023

Auteurs: Emre Can, Ruud Dorenbos, Nina Tom

Redactie: Platform31

Platform31

Bestuurders, beleidsmakers, professionals, inwoners en ondernemers zoeken oplossingen voor complexe vraagstukken in stad en regio. Hoe komen we tot een inclusieve en duurzame samenleving? Met voldoende woningen in een passende omgeving. Waar een innovatieve overheid en economie bijdragen aan brede welvaart. Om tot toekomstbestendige oplossingen te komen, brengen we partijen bij elkaar en onderzoeken we maatschappelijke opgaven in samenhang. We signaleren trends en verbinden beleid, praktijk en wetenschap. Zo komen we samen tot een aanpak waar bestuurders en uitvoerders direct mee aan de slag kunnen. De oplossingen houden we niet voor onszelf: iedereen profiteert mee van de resultaten.

Postbus 30833, 2500 GV Den Haag
www.platform31.nl

Hoewel grote zorgvuldigheid is betracht bij het samenstellen van dit rapport, aanvaarden Platform31 en de betrokkenen geen enkele aansprakelijkheid uit welke hoofde dan ook voor het gebruik van de in deze publicatie vermelde gegevens. Alles uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar worden gemaakt mits de bron wordt vermeld.

Inhoudsopgave

1	Inleiding	4
2	Beleidsontwikkelingen rond de warmtetransitie	6
3	Stand van zaken initiatieven	10
3.1	EnergieKronenberg	10
3.2	Energiek Poelgeest	12
3.3	Warmtenet Muiderberg	14
3.4	Soester Energie	17
3.5	Grieneko	19
3.6	Spijkerenergie	22
3.7	Golfpark Gasvrij	26
3.8	Nieuwe Energie voor de Vechtzoom	30
4	Inzichten en lessen	33

1 Inleiding

In heel Nederland zijn bewoners op uiteenlopende manieren (al dan niet actief) betrokken bij de verduurzaming van hun woning en woonomgeving. Interessant zijn bewoners-voor-bewoners-initiatieven. Bewoners-voor-bewoners-initiatieven in de warmtetransitie definiëren wij als groepen bewoners die in collectief verband werken aan verduurzaming van hun woonomgeving.¹ We leggen met deze term de nadruk op dat bewoners zich inzetten voor andere bewoners. Doorgaans wordt hiervoor de term bewonersinitiatief gebruikt, dat wij als synoniem zien. Het belang van betrokkenheid van bewoners voor de warmtetransitie is groot; de transitie vraagt immers actieve inzet van (en soms ook investering door) bewoners. Het in beweging krijgen en enthousiasmeren van bewoners lijkt kansrijker met inspiratie van medebewoners dan via een boodschap van de gemeente of anonieme organisatie. Bij bewonersinitiatieven in de warmtetransitie draait het naast verduurzaming vaak om het creëren van draagvlak, betrokkenheid, sociale samenhang én het koppelen aan andere vraagstukken of belangen op wijkniveau. Er is al veel aandacht voor bewonersinitiatieven, maar hun bijdrage aan de warmtetransitie en in het bijzonder het bereiken van andere bewoners daarbinnen vraagt extra aandacht.

4

In het project 'Bewoners-voor-bewoners-initiatieven in de warmtetransitie' beogen we na te gaan hoe bewonersinitiatieven in de warmtetransitie te werk gaan om de door hen gestelde doelstellingen te behalen en wat bijdraagt aan het behalen van deze (tussen-) doelstellingen. Bewonersinitiatieven onderscheiden zich van marktpartijen die zich hierin begeven omdat bewonersinitiatieven bestaan uit vooroplopende bewoners die zich op (grotendeels) vrijwillige basis inzetten om andere bewoners te betrekken bij het initiatief en de warmtetransitie. Bewonersinitiatieven kunnen zorgen voor meer draagvlak en betrokkenheid van andere bewoners. Zo blijkt uit een onderzoek naar proeftuinen uit het Programma Aardgasvrije Wijken bijvoorbeeld dat bewoners tevredener waren over de aanpak in wijken waar een bewonersinitiatief een belangrijke rol speelde.² Daarom kijken wij in het bijzonder naar hoe bewonersinitiatieven andere bewoners betrekken in de warmtetransitie, omdat daar juist hun onderscheidend vermogen ligt ten opzichte van marktpartijen.

Wij richten ons met name op de manier waarop deze initiatieven erin slagen om andere bewoners te betrekken bij het initiatief en hoe zij tegelijkertijd zorgen voor meer draagvlak voor de warmtetransitie. De vraag die centraal staat in dit onderzoek is: **welke relaties zijn er tussen 'werkzame' mechanismen binnen bewonersinitiatieven in de warmtetransitie en de uitkomsten die zij realiseren, met name op het vlak van het betrekken van andere bewoners?**

In het onderzoek is voor een wetenschappelijk-praktische benadering gekozen (zie kader volgende pagina). Om de hoofdvraag te kunnen beantwoorden worden een achttal bewonersinitiatieven in de warmtetransitie gedurende een periode van drie jaar gevolgd. Via intensieve gesprekken op meerdere momenten ontstaat een compleet beeld van de achtergronden, context, aanpak, activiteiten en het speelveld waarin de initiatieven zich bevinden. De acht bewonersinitiatieven die worden gevolgd lopen uiteen, onder andere qua doelstellingen, aantal betrokken inwoners en geografische ligging.

¹ In het vervolg van deze notitie wordt kortweg gesproken van bewonersinitiatieven.

² <https://www.hieropgewekt.nl/nieuws/onderzoek-in-proeftuinen-paw-bewoners-significant-meer-tevreden-bij-aanpak-met>

Nadat in het najaar van 2021 de eerste gesprekken met de bewonersinitiatieven (en met de gemeenten waar deze bewonersinitiatieven zich afspelen) plaatsvonden, hebben in het voorjaar van 2022 de tweede ronde gesprekken met de bewonersinitiatieven plaatsgevonden, gevolgd in het najaar door de derde ronde gesprekken met de bewonersinitiatieven (en gesprekken met de gemeenten).

Het doel van deze gesprekken was om een goed beeld te krijgen waar de initiatieven nu 'staan', welke activiteiten zijn ontwikkeld en uitgevoerd, hoe medebewoners worden betrokken etc., mede gelet op de ontwikkelingen die zich afspelen in de 'omgeving' zoals bijvoorbeeld de stijgende energieprijzen en beleidsveranderingen. In deze notitie doen wij verslag van de belangrijkste opbrengsten van de gesprekken die in 2022 plaatsvonden met de initiatiefnemers en hun belangrijkste samenwerkingspartners, de gemeenten. Naast de bespreking van de huidige stand van zaken van de acht bewonersinitiatieven wordt ook ingegaan op de wijze hoe de bewonersinitiatieven aankijken tegen, omgaan met of anticiperen op veranderingen in de omgeving zoals de stijgende energieprijzen en (aangekondigde) beleidsveranderingen. Daarbij zal extra aandacht uitgaan naar de 'voortgang' van de initiatieven in relatie tot veranderingen in hun 'omgeving' waarmee bijvoorbeeld de stijgende (energie)prijzen en het aangekondigde nieuwe Rijksbeleid (Wet collectieve warmtevoorziening) worden bedoeld.

Leeswijzer

In hoofdstuk 2 wordt eerst ingegaan op de achtergronden van het beleid rond de warmtetransitie, de tot stand gekomen nationale programma's én de wetgeving en het beschikbare instrumentarium voor gemeenten om de warmtetransitie in goede banen te leiden. Aansluitend beschrijft hoofdstuk 3 kort de stand van zaken per initiatief. Daarbij zal onder andere worden ingegaan op de wijze hoe de initiatieven te werk gaan, wat ze hebben bereikt, de samenwerking met de gemeente en de invloed van beleids- en andere contextuele factoren. Hoofdstuk 4 sluit af met een aantal inzichten en lessen.

5

De wetenschappelijke insteek van het project

Het project 'Bewoners-voor-bewoners-initiatieven in de praktijk' is een meerjarig project waarin acht initiatieven gedurende een aantal jaren worden gevolgd om inzicht te krijgen in de relaties tussen mechanismen binnen bewoners-voor-bewonersinitiatieven in de warmtetransitie en de uitkomsten die zij realiseren. Het wetenschappelijke gehalte en de toegevoegde waarde van dit onderzoek zit met name in de volgende factoren:

- Door de initiatieven gedurende langere tijd te volgen krijgen we beter inzicht in de werking van de mechanismen. Er zijn weinig studies bekend die initiatieven langere tijd volgen.
- Er is een adequate nulmeting uitgevoerd aan het begin van het onderzoek, we scherpen de focus van het onderzoek op basis daarvan aan, blijven deze vragen herhalen in andere metingen en voegen nieuwe relevante vragen toe.
- We houden continu oog voor de dynamiek binnen het initiatief (en de omgeving waarbinnen ze opereren), hun activiteiten en uitkomsten.
- We 'meten' steeds verschillende, aanvullende onderdelen van een initiatief. Namelijk hun doelstellingen, resultaten en eventuele onverwachte bijvangsten (bijvoorbeeld verhoogd enthousiasme over de warmtetransitie in de wijk).

2 Beleidsontwikkelingen rond de warmtetransitie³

Achtergrond warmtetransitie: het Klimaatakkoord

In het Klimaatakkoord (2019) hebben overheden, de markt en maatschappelijke organisaties zich gecommitteerd aan de afspraak om in 2030 de CO₂-uitstoot met 49 procent terug te dringen ten opzichte van 1990. Het Klimaatakkoord is de Nederlandse nationale uitwerking van het Akkoord van Parijs, dat door 197 landen is getekend en in 2016 in werking trad. Inmiddels zijn de doelen door de Europese Unie aangescherpt naar 55 procent reductie in 2030, en het behalen van klimaatneutraliteit in 2050. In Nederland hangt het behalen van deze reductie in grote mate af van het (al dan niet) slagen van de warmtetransitie. Nederland hanteert nu de doelstelling om vóór 2030 circa 1,5 miljoen woningen van het gas afgekoppeld, dan wel verduurzaamd, te hebben. In 2050 moeten alle gebouwen van het aardgas zijn losgekoppeld.

Nationale programma's

Gemeenten hebben van het Rijk de regierol in de warmtetransitie in de gebouwde omgeving toebedeeld gekregen. Zij werken daarin nauw samen met lokale partijen zoals woningcorporaties, particuliere gebouweigenaren en bewoners, maar ook met landelijke partijen zoals netbeheerders en energiebedrijven. In 2017 werd de Green Deal Aardgasvrije Wijken in het leven geroepen om in de praktijk de benodigde kennis te ontwikkelen voor de transitie naar aardgasvrij. Enkele fundamentele vragen bleven echter onbeantwoord, bijvoorbeeld over de financiering en de verdeling van de kosten, het betrekken van bewoners, het mandaat van betrokkenen, en afwegingen in de keuze tussen warmtealternatieven.⁴

In 2018 startte het Rijk daarom het interbestuurlijke Programma Aardgasvrije Wijken (PAW). Het PAW stelde ten doel meer inzicht te krijgen in wat er bij de transitie richting 'van het gas af' komt kijken. Er werden 27 proeftuinen geselecteerd, waarin gemeenten zich samen met andere betrokkenen committeerden om vóór 2028 circa vijfhonderd woningen (gemiddeld per gemeente) aardgasvrij(-ready) te maken. Gedurende de jaren zijn 64 wijken aangesloten bij het programma, die middelen hebben ontvangen om te experimenteren in de praktijk. Het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) inventariseerde lessen die uit het PAW voort zijn gekomen.⁵ Daaruit komt onder andere naar voren dat er nog steeds veel maatwerk komt kijken bij de warmtetransitie: er is (nog) geen generieke oplossing om wijken 'van het gas af' te halen. Bovendien, stelt het PBL, moet er ook op rijksniveau worden geleerd, zodat structurele knelpunten die buiten de macht van gemeenten liggen kunnen worden geadresseerd. Dergelijke knelpunten worden ook benoemd in de voortgangsrapportages van het PAW zelf: bijvoorbeeld de ontoereikendheid van bestaande juridische kaders voor warmtenetten, en de beperkende werking van de bijdrage die bewoners moesten betalen voor het afsluiten van het gas. Uit een recente rondgang van het televisieprogramma EenVandaag bij de vijftig proeftuinen waar wijken

³ Dit hoofdstuk is niet volledig in de zin dat alle beleidsrapporten aan de orde komen. De bespreking beperkt zich tot die zaken die relevant zijn voor de bewonersinitiatieven.

⁴ Dijkzeul e.a. (2018), Evaluatie Green Deal Aardgasvrije wijken, KWINK groep.

⁵ Zie Dignum e.a. (2021), Warmtetransitie in de praktijk: Lerende ervaringen bij het aardgasvrij maken van wijken. Den Haag: Planbureau voor de Leefomgeving.

versneld van het gas afgaan, blijken er 39 achter op schema te lopen. Meer dan de helft (27 proeftuinen) is nog niet toe aan de uitvoering, maar zit nog in de planfase.⁶

In 2023 is het Nationaal Programma Lokale Warmtetransitie (NPLW) gestart. Het bouwt voort op de kennis en ervaring van het PAW en het Expertise Centrum Warmte (ECW). Het doel van het NPLW is om de gemeente te ondersteunen bij de warmtetransitie. Dat is hard nodig nu gemeenten op grote schaal met de uitvoering aan de slag gaan. Ondersteuning vindt plaats door landelijk en lokale kennis beschikbaar te stellen, goede voorbeelden te delen, knelpunten te signaleren en een bijdrage te leveren aan oplossingen.

Wetgeving en instrumentarium voor gemeentelijke regie

Het Klimaatakkoord omschrijft een planproces waarlangs de lokale warmtetransitie wordt vormgegeven om de doelstelling voor 2030 te bereiken. Een centraal document daarbij is de gemeentelijke Transitievisie Warmte (TVW). Deze toont wanneer (en dus in welke volgorde) welke wijken of buurten van het aardgas worden afgekoppeld. Met ingang van 2021 moeten gemeenten deze elke vijf jaar (her)vaststellen. Gemeenten behoren hierbij in samenspraak met bewoners, gebouweigenaren en andere stakeholders het beste alternatief te kiezen om de wijk duurzaam mee te verwarmen. Wat betreft de alternatieven voor aardgas kan breed genomen onderscheid worden gemaakt tussen enerzijds collectieve oplossingen, die meerdere woningen tegelijk verwarmen (zoals warmtenetten), en anderzijds individuele oplossingen, die per woning worden uitgevoerd (zoals warmtepompen). Van de acht miljoen woningen in Nederland waren in 2021 450.000 woningen aangesloten op het warmtenet⁷, en hadden er bijna één miljoen een warmtepomp.⁸ Ambitie is om in 2030 nog eens een half miljoen bestaande woningen op warmtenetten aan te hebben gesloten, en in 2050 ca. 2,6 miljoen.⁹

7

Voor de wijken of dorpen die in de TVW als eerste op de planning staan, werken gemeenten wijkuitvoeringsplannen (WUPs) uit. Aangezien de eerste 'ronde' wijken binnen zeven jaar de transitie naar aardgasvrij moet hebben gemaakt, verschuift de focus nu van planning naar uitvoering. In een wijkuitvoeringsplan werkt de gemeente, samen met andere betrokken partijen (zoals woningcorporaties), de Transitievisie Warmte uit op niveau van wijk of dorp. De wijkuitvoeringsplannen benoemen per wijk/dorp voorkeuren voor de warmtevoorziening die het gas moet gaan vervangen. Een wijkuitvoeringsplan onderbouwt onder andere de voorkeur voor de warmtevoorziening die het gas moet vervangen maar ook hoe de routekaart eruit gaat zien, wat de impact voor bewoners en bedrijven is etc. Dit vraagt op wijkniveau om samenwerking én verbinding tussen diverse belanghebbenden. Om de wijkuitvoeringsplannen te ondersteunen, is er in de leerkring uitvoeringsplan van het Kennis- en leerprogramma Aardgasvrije Wijken (in samenspraak met gemeenten) een stappenplan tot stand gebracht. Het opstellen van een uitvoeringsplan is een afspraak uit het Klimaatakkoord. Het stappenplan noemt per stap welke opties een gemeente heeft, wat relevante vragen zijn en welke informatiebronnen benut kunnen worden. Dit stappenplan is geen blauwdruk, maar een handreiking.¹⁰

Overheden hebben een palet aan financieel-economische, juridische en communicatieve beleidsinstrumenten tot hun beschikking voor de uitvoering van de warmtetransitie.¹¹ We zien dat het bestaande instrumentarium vooral op particuliere woningeigenaren is gericht: er is bijvoorbeeld subsidie

⁶ Zie Binnenlands Bestuur, Driekwart proefgemeenten loopt achter met aardgasvrije wijken, 11 maart 2023

⁷ <https://natuurenmilieu.nl/publicatie/warmtenetten/>

⁸ <https://stadszaken.nl/artikel/4623/ook-in-2021-stijging-aantal-warmtepompen-in-woning>

⁹ <https://www.hieropgewekt.nl/kennisdossiers/jetten-kiest-voor-warmte-infrastructuur-in-publieke-handen>

¹⁰ Zie Stappenplan uitvoeringsplan op hoofdlijnen | Programma Aardgasvrije Wijken

¹¹ Zie M. Van der Staak en F. Schilder (2022), Besturen in het begin van de warmtetransitie, Den Haag, Planbureau van de Leefomgeving

voor onder andere het aanschaffen van isolatiemaatregelen en laten installeren van warmtepompen (ISDE), bij de aanschaf van zonnepanelen kan BTW worden teruggevraagd, en bij de verkoop van een woning is een energielabel verplicht. Deze maatregelen lijken goed aan te slaan bij woningeigenaren.

Voor collectieve stappen in de warmtetransitie zijn er minder instrumenten die de overheid kan gebruiken. De twee belangrijkste wetten zijn nog in voorbereiding: de 'Wet gemeentelijke instrumenten warmtetransitie' (Wgiw) en de 'Wet collectieve warmtevoorziening' (Wcw). Deze wetten moeten gemeenten de bevoegdheid geven om bepaalde wijken van het gas af te sluiten als zij een alternatieve oplossing hebben aangeboden aan gebouweigenaren. Zo kan via de Wgiw worden voorkomen dat gemeenten het gasnet in stand moeten houden voor één of een paar huishoudens die weigeren van het aardgas af te gaan – met alle kosten van dien. Wat dat betreft is het een 'harde' (wettelijke) toevoeging aan een palet van 'zachte' (verleidende) beleidsinstrumenten en subsidies. Er zijn wel voorwaarden verbonden aan het afsluiten van een wijk van het gas. Zo behouden eigenaren altijd zelf de keuze met welk duurzaam alternatief ze hun woning of gebouw verwarmen, los van het gekozen alternatief van de gemeente. Er komt dus geen verplichting om bijvoorbeeld mee te doen aan een collectief warmtenet. Verder moet de gemeente een redelijke termijn in acht nemen voordat de wijk van het aardgas af wordt gesloten, zodat inwoners zich kunnen voorbereiden op de overstap naar een duurzaam alternatief voor aardgas.¹²

8

Daarnaast maakte Minister Jetten eind 2022 het besluit bekend dat warmtenetten de komende jaren geleidelijk in publiek eigendom moeten komen. Binnen de Wcw moet ervoor worden gezorgd dat nieuwe warmtenetten alleen kunnen worden gerealiseerd wanneer de infrastructuur in handen is van een of meerdere publieke partijen, of wanneer deze een meerderheidsaandeel in het desbetreffende warmtebedrijf hebben. Aangezien de publieke realisatiekracht zal moeten worden opgebouwd om aan deze doelstelling te kunnen voldoen, heeft de minister voor een ingroeiperiode van zeven jaar gekozen (tot 2030). Gedurende die periode hoeft nog niet te worden voldaan aan de bovengenoemde eisen wanneer er geen gekwalificeerd publiek warmtebedrijf beschikbaar is om deze rol op zich te nemen.

Spanning tussen collectief en individueel

In het Klimaatakkoord wordt stevig ingezet op collectieve warmteoplossingen. Deze brengen in de gebouwde omgeving vaak de laagste nationale kosten met zich mee, en zijn daarom vanuit maatschappelijk oogpunt vaak het meest wenselijke alternatief voor aardgas.¹³ Het succes van de individuele warmteoplossingen, die mede door de huidige subsidies vaak de laagste eindgebruikerskosten kennen, kan echter invloed hebben op de financiële haalbaarheid van collectieve warmteoplossingen. Immers, hoe meer huishoudens (al dan niet met behulp van de financieel-economische, juridische en communicatieve beleidsinstrumenten) overgaan tot individuele warmteoplossingen zoals warmtepompen, des te minder rendabel collectieve oplossingen zoals een warmtenet wordt – en dus des te kleiner de kans dat dit in de wijk wordt verwezenlijkt. Hier zien we een discrepantie tussen de wens van het Rijk om zoveel mogelijk collectieve warmteoplossingen te stimuleren, en diens handelen, dat door middel van subsidies en andere regelingen individuele oplossingen in de hand speelt. Deze discrepantie maakt het ook verwarrender en moeilijker voor gebouweigenaren om een keuze te maken, en kan ertoe leiden dat zij het treffen van verduurzamingsmaatregelen uitstellen.

¹² <https://www.binnenlandsbestuur.nl/ruimte-en-milieu/terugblik-op-de-warmtetransitie-rijk-moet-gaan-kiezen-tussen-individuele>

¹³ Zie M. van der Staak en F. Schilder (2022), Besturen in het begin van de warmtetransitie, Den Haag, Planbureau voor de Leefomgeving.

Niet alleen beleid, maar ook contextuele factoren spelen een rol in de spanning tussen collectieve en individuele warmteoplossingen. De sterk gestegen energiekosten hebben de (door huishoudens gevoelde) urgentie van de warmtetransitie doen toenemen. Aan het verwezenlijken van collectieve oplossingen gaat een veel langduriger traject vooraf dan het aanschaffen van bijvoorbeeld een warmtepomp door een individueel huishouden. Zo worden huiseigenaren verleid om een individuele oplossing te kiezen, zelfs als er zicht is op een collectieve oplossing voor de wijk. Het risico is dat huishoudens die het zich kunnen veroorloven zelfstandig van het aardgas afkoppelen, terwijl huishoudens met een smallere beurs achterblijven en op termijn geconfronteerd worden met een hogere energierekening. Dat ondermijnt de haalbaarheid én betaalbaarheid van de warmtetransitie. De overheid zou dus (waar gepast) collectieve oplossingen moeten stimuleren, zonder de aantrekkelijkheid van individuele oplossingen (die alsnog maatschappelijk wenselijker zijn dan de huidige norm: verwarming door aardgas) te ondermijnen. Daarvoor is regie nodig.

In de gesprekken met de acht bewonersinitiatieven die plaatsvinden in 2022 zijn bovenstaande ontwikkelingen ook besproken: er is gevraagd naar de (mogelijke) invloed van (aangekondigde) beleidswijzigingen – zowel op Rijksniveau als na aanleiding van de nieuwe gemeentelijke coalitieakkoorden – en ook is gesproken over de invloed van de stijgende (energie)prijzen op het gedrag van bewoners en bewonersinitiatieven in relatie tot de warmtetransitie. In het volgende hoofdstuk worden een aantal relevante ontwikkelingen per bewonersinitiatief beschreven inclusief de huidige stand van zaken. Tevens wordt er gerapporteerd over de belangrijkste bevindingen met betrekking tot de (aangekondigde) beleidswijzigingen en andere relevante contextuele factoren.

3 Stand van zaken initiatieven

3.1 EnergieKronenberg

Over het initiatief

EnergieKronenberg is sinds 2014 actief in Kronenberg, een dorp gelegen in het Limburgse Horst aan de Maas. Kronenberg bestaat uit circa 450 huishoudens. De meeste daarvan wonen in (vrijstaande) eengezinswoningen. Daarnaast zijn zo'n dertig woningen in het bezit van woningcorporatie Wonen Limburg. De meeste woningen zijn tussen 1950 en 1990 gebouwd. Uit een gezamenlijk scenario-onderzoek van de gemeente en EnergieKronenberg, met ondersteuning van WarmteTransitieMakers, kwam de *all electric* variant als meest haalbaar en betaalbaar naar voren. In dit scenario zijn de inwoners individueel aan zet en zij zullen gestimuleerd moeten worden over te gaan tot op een warmtepomp en andere maatregelen.

Het doel van EnergieKronenberg is om in 2030 een energieneutraal dorp te zijn. Inmiddels nemen de initiatiefnemers deze doelstelling met een korreltje zout; het is slechts een stip op de horizon. De initiatiefnemers willen vooral medebewoners stimuleren om energie te besparen en zelf duurzame energie op te wekken. Bijvoorbeeld door (al dan niet via collectieve acties) mensen te bewegen tot het isoleren van hun woning, zonnepanelen en/of infraroodpanelen te plaatsen, ledlampen te gebruiken, etc. Daar ondersteunt het initiatief hen bij. De eerste stap daarbij is het creëren van bewustzijn.

De kerngroep van EnergieKronenberg bestaat uit mensen met uiteenlopende achtergronden en kwaliteiten. Het initiatief heeft ook één ingehuurd kracht, die als zelfstandige bij een nabijgelegen gemeente aan de energietransitie werkt en door EnergieKronenberg wordt ingehuurd omwille van zijn kennis op dit vlak en om het proces gestructureerd te begeleiden. Een aantal andere kerngroepleden is technisch(er) onderlegd.

Hoe betrekken ze bewoners?

EnergieKronenberg hanteert meerdere lagen in het betrekken van bewoners: op laagdrempelige wijze het grotere publiek, en intensiever met een groepje koplopers. Breed genomen zetten ze in op het creëren van bewustzijn over energie en duurzaamheid bij bewoners op een speelse manier. Ze organiseren ludieke acties. Zo werden bijvoorbeeld tijdens de Energieke Week onder andere een duurzame huizenroute, lessen op scholen de lagere school, workshops met bedrijven, en een dorpsquiz georganiseerd. Zo lukt het ze om bewoners in grote getalen te bereiken. EnergieKronenberg geniet dan ook grote bekendheid in het dorp.

Naast dit soort activiteiten is het initiatief ook aan de slag gegaan met een koplopersgroep. Aan hen zijn energieprestatieadviezen aangeboden waaruit blijkt welke stappen moeten worden ondernomen om hun woningen aardgasvrij(ready) te maken. Een worsteling hierbij was dat de rapporten op een te technische manier waren geformuleerd, waardoor deze voor bewoners weinig begrijpelijk waren. Het initiatief heeft geprobeerd te ondersteunen door het maken van een vertaalslag.

Samenwerking met de gemeente

De belangrijkste samenwerkingspartner van EnergieKronenberg is de gemeente Horst aan de Maas. Daar zijn twee ambtenaren nauw betrokken bij het initiatief. Bij veel overleggen van EnergieKronenberg

sluit(en) één of beide ambtenaren aan. De gemeente heeft financiering beschikbaar gesteld voor het initiatief. Kronenberg is namelijk aangewezen als één van de pilotdorpen binnen de gemeente. Door dit gemeentelijke potje is het relatief makkelijk voor het initiatief om hun activiteiten te financieren. Dit verloopt op laagdrempelige wijze en via korte lijntjes. Ook helpt de gemeente EnergieKronenberg met het identificeren van andere beschikbare gelden. Dat maakt de gemeente een waardevolle partner voor EnergieKronenberg. Op haar beurt heeft de gemeente veel aan het initiatief. Gezien de individuele aanpak in het dorp loont het volgens de betrokken ambtenaar niet om daar een wijkgerichte te hanteren. EnergieKronenberg heeft de belangrijke taak om bewoners te informeren en activeren. De beoogde individuele, *all-electric* aanpak is tevens de reden waarom de gemeente geen prioritering van de wijken heeft gearticuleerd in de TVW.

Hoe gaat het?

Om te experimenteren met de individuele aanpak – die in veel soortgelijke dorpskernen in Nederland zal moeten worden geïmplementeerd – heeft EnergieKronenberg in 2021 een PAW-aanvraag ingediend. De initiatiefnemers hadden hoge verwachtingen, maar werden begin 2022 zwaar teleurgesteld door een afwijzing van hun aanvraag. Het initiatief is nu opnieuw zoekende in hun rol: blijven ze een club van energie, of gaan ze inzetten op duurzaamheid in de bredere zin? Intern is men in dubio over de richting waarin ze zich willen ontwikkelen hetgeen lijkt te leiden tot vertraging. Dat is één van de uitdagingen waar het initiatief momenteel mee kampt.

Qua activiteiten blijft EnergieKronenberg doorgaan met acties zoals hierboven genoemd. Daarnaast zijn in 2022 drie leden opgeleid tot energiecoach, mogelijk gemaakt door de provincie Limburg die een traject organiseerde voor de opleiding van circa tachtig coaches in totaal. Het koploperstraject staat op een laag pitje. Dat komt enerzijds door het mislopen van financiering, en anderzijds door de markt. Een deel van de koplopers wilde aan de slag, maar het vinden van installateurs met de benodigde kennis, alsook de materialen, bleek een uitdaging.

11

De initiatiefnemers geven aan dat ze het lastig vinden hun resultaten te meten. Ze weten dat ze grote bekendheid genieten in het dorp, maar concrete resultaten zijn lastiger te meten (dan wel aan het initiatief toe te schrijven). Zo hebben ze geen zicht op hoeveel woningen nou isolatiemaatregelen hebben genomen, zonnepanelen, of zelfs warmtepompen hebben geplaatst. Dat leidt onder de initiatiefnemers tot enige frustratie.

Werkzame mechanismen – naar eigen zeggen

Eén van de werkzame mechanismen kan worden gevonden in de hierboven beschreven ludieke, persoonlijke aanpak. De initiatiefnemers hebben duidelijk een goed gevoel voor wat hun mededorpelingen aanspreekt en weten veel enthousiasme te genereren. Ook de sociale cohesie en het ondernemerschap in het dorp worden door de initiatiefnemers als werkzame mechanismen aangehaald. Het is die combinatie tussen de sociale cohesie in het dorp en de acties die hierop aansluiten, die ervoor zorgen dat ze grote bekendheid en steun genieten onder bewoners.

De hechte relatie met de gemeente wordt ook genoemd als werkzaam mechanisme. De betrokken ambtenaren leveren EnergieKronenberg veel input, zowel in inhoudelijke- als procesmatige zin maar ook wat betreft financieringsmogelijkheden. Dit heeft het bewonersinitiatief geholpen te professionaliseren.

Invloed van beleid en andere contextfactoren

De stijgende energieprijzen naar aanleiding van onder andere de oorlog in Oekraïne hebben de urgentie van de verduurzaming onder dorpelingen evident gemaakt. Er wordt in het dorp veel meer gesproken over verduurzaming. In die zin heeft de energiecrisis zeer aannemelijk een positieve impact op de doelstelling van het initiatief.

Qua beleid worstelt EnergieKronenberg, en tevens de gemeente Horst aan de Maas, met hoe individuele oplossingen op een collectieve manier in te steken (door middel van collectieve inkoopacties). Ook dankzij een andere contextfactor, namelijk het schrijnende tekort aan materialen en vaklui, ontstaat een 'ieder voor zich'-mentaliteit. Het bemoeilijkt sturing én (dus) de positie van het bewonersinitiatief.

3.2 Energiek Poelgeest

Over het initiatief

De coöperatie Energiek Poelgeest is actief in de buurt Poelgeest, een relatief welvarende buurt in Oegstgeest. Het wijkinitiatief bestaat sinds 2010, en is vanaf 2013 bezig met duurzaamheid. Sinds 2015 houdt Energiek Poelgeest zich bezig met de warmtetransitie. De buurt Poelgeest bestaand uit ruim duizend huishoudens. De woningvoorraad bestaat grotendeels uit ruime koopwoningen, waarvan de meeste na het jaar 2000 zijn gebouwd. Er ligt reeds een warmtenet in Poelgeest. Dat is in eigendom van Vattenfall. Het initiatief Energiek Poelgeest heeft als doel om dit warmtenet op een duurzame bron aan te laten sluiten. Dat zal aquathermie worden. Na de alternatieven TO (oppervlaktewater) en TA (afvalwater) de afgelopen jaren af te hebben gewogen, lijkt de definitieve keuze te zijn gevallen op de laatste.

12

Naast het realiseren van een duurzame bron, stelt het initiatief ten doel bij te dragen aan verduurzaming in bredere zin, alsook het bevorderen van de sociale cohesie in de wijk. Energiek Poelgeest bestaat uit vier werkgroepen: communicatie, warmte, elektriciteit, en klimaatadaptatie.

Het bestuur bestaat uit vier personen. Eén daarvan is de vervanger van de oud-voorzitter, die is uitgevallen wegens ziekte. In 2022 is heeft een nieuwe deelnemer zich aangesloten als algemeen bestuurslid. Daarnaast is er nog een penningmeester. Ook huurt Energiek Poelgeest een procesbegeleider en een adviseur van EnergieSamen in, om hen onder andere op het vlak van communicatie te ondersteunen. Verder heeft de coöperatie vier werkgroepen waarin nog negen bewoners actief zijn.

Hoe betrekken ze bewoners?

Aangezien de woningen in Poelgeest al zijn aangesloten op het bestaande warmtenet is het, in tegenstelling tot de meeste andere bewonersinitiatieven in dit onderzoek, niet nodig om buurtbewoners te activeren om concrete stappen te zetten ten behoeve van verduurzaming. Voor bredere verduurzaming en bevordering van de sociale cohesie is dit natuurlijk wel nodig. De afgelopen jaren is dit in beperkte mate gebeurd. Dat is niet een gevolg van onwil vanuit het initiatief, maar vooral het gevolg van de coronapandemie.

In 2022 was het gelukkig weer mogelijk om fysieke bijeenkomsten te organiseren en bewoners op die manier te betrekken bij het initiatief. Zo werden in april twee bijeenkomsten georganiseerd, waarover Energiek Poelgeest ook brieven heeft gestuurd en op sociale media heeft gecommuniceerd. De eerste bijeenkomst was een rondwandeling door de wijk, langs de regelkamer van het warmtenet. Dit werd in

samenwerking met Vattenfall georganiseerd. De tweede bijeenkomst betrof een algemene ledenvergadering met een workshop over aquathermie. Zo heeft het initiatief nieuwe leden geworven.

In het kader van bredere verduurzaming zijn in maart ook gezamenlijk wilgen geknot in het wijkpark. Daarover is in het lokale krantje gecommuniceerd. Verder heeft er nog een buurtborrel plaatsgevonden waar de vier werkgroepen van Energiek Poelgeest hebben gepresenteerd wat zij tot nu toe hebben gedaan om andere buurtbewoners informeel bij te praten. Volgens de initiatiefnemers zijn ze goed bekend in de wijk.

De belangrijkste uitdaging voor Energiek Poelgeest op het gebied van het betrekken van bewoners is dat het moeilijk blijft om voldoende vrijwilligers te vinden voor activiteiten. Dat ligt er volgens hen aan dat er veel jonge gezinnen in de wijk wonen, die druk zijn met andere dingen. Ook missen ze een buurthuis of andere plek om samen te komen.

Samenwerking met de gemeente

In tegenstelling tot de meeste andere initiatieven is de belangrijkste samenwerkingspartner van Energiek Poelgeest niet de gemeente, maar Vattenfall. De gemeente staat dus meer op de achtergrond in dit verhaal. Het traject met Vattenfall is goed op de rit, dus significante gemeentelijke inmenging wordt door beide partijen niet nodig geacht. De gemeente geeft aan wel open te staan om Energiek Poelgeest ondersteuning te bieden waar nodig.

Aangezien er al een warmtenet ligt in Poelgeest en de buurt technisch gezien al van het aardgas af is, wordt geen prioriteit gegeven aan de buurt in de gemeentelijke TVW; Poelgeest was oorspronkelijk in het laatste tijdvak ingedeeld. Via een door de gemeenteraad ingediend amendement is Energiek Poelgeest toch weer opgenomen in de TVW. Inmiddels is een nieuw gemeentebestuur aangetreden en is er met de nieuwe wethouder een betere verstandhouding. De gemeente heeft Energiek Poelgeest gevraagd om te helpen met het participatieproces in wijken die hogere prioriteit hebben volgens de TVW. Zij wil hen als voorbeeld aandragen van hoe bewoners zich kunnen organiseren. Energiek Poelgeest goed contact met de provincie. Ze hebben van hen een opdracht van €16.000 gekregen om een professionaliseringsslag te maken. Dit moet het initiatief helpen om de bovengenoemde voorbeeldfunctie in het participatiebeleid van Oegstgeest waar te maken.

13

Bovendien hebben Vattenfall en Energiek Poelgeest via de provincie Zuid-Holland een subsidieaanvraag gedaan voor de Europese subsidie Kansen voor West. Deze is in maart 2023 toegekend. Het gaat om een bedrag van een kleine negen ton dat kan worden gebruikt om de bron van het warmtenet te verduurzamen.

Hoe gaat het?

Met de toekenning van de Kansen voor West-subsidie lijkt het bereiken van de hoofddoelstelling van het Energiek Poelgeest – een duurzame warmtebron voor het bestaande warmtenet – in zicht. Wat echter nog onduidelijk is, is de mate van zeggenschap van het initiatief of de buurt over de duurzame warmtebron. Zij willen tenminste enige controle houden over dat deze duurzaam blijft. De juridische positie van het initiatief is nog niet uitgekristalliseerd. Andere successen zijn een sterke groei in het aantal leden (van 43 in het voorjaar, tot 61 in het najaar van 2022), en de gelden van de provincie voor de professionaliseringsslag van het initiatief.

Werkzame mechanismen – naar eigen zeggen

Volgens Energiek Poelgeest zijn er verschillende elementen (mechanismen) die eraan bijdragen dat zij de bovengenoemde successen hebben kunnen boeken. Een belangrijk element is de samenwerking met Vattenfall en de grote hoeveelheid kennis en *inside information* die zij daaruit krijgen. Daarvoor is het belangrijk dat de initiatiefnemers al enige technische kennis hadden. Om deze samenwerking tot stand te brengen is volgens hen naast kennis van zaken vooral de wil nodig om iets aan te kaarten en daar vasthoudend in te zijn. Als zij dat niet hadden gedaan was Vattenfall volgens hen hier niet mee aan de slag gegaan; normaal gesproken zijn ze niet erg geïnteresseerd in zulke kleine netten en bronnen.

Belangrijke schakels in de samenwerking met Vattenfall en het bredere functioneren van Energiek Poelgeest zijn de eerdergenoemde procesbegeleider en adviseur. Beiden hebben ruime ervaring met energiecoöperaties in en rond Leiden. Zij weten bijvoorbeeld ook veel van de organisatie van het proces en de communicatie hierover. Voor het werven van extra leden was volgens Energiek Poelgeest vooral belangrijk om zichtbaar te zijn voor buurtbewoners: bijvoorbeeld door bijeenkomsten te organiseren, daar actief te werven en regelmatig te publiceren in een lokaal nieuwsblad.

Invloed van beleids- en andere contextfactoren

Bij Energiek Poelgeest is er weinig sprake van invloed van beleids- en contextfactoren. Initiatiefnemers geven aan dat buurtbewoners niet veel zorgen uiten over de toegenomen energieprijzen. Mogelijk is dit omdat de huishoudens in Poelgeest het redelijk breed hebben. Daarnaast hebben zij ook geen 'last' van bewoners die warmtepompen aanschaffen waarmee hun *business case* in gevaar wordt gebracht, omdat alle woningen al zijn aangesloten op het warmtenet. Collectief is daarmee het enige redelijke alternatief. De gemeente Oegstgeest geeft aan dat dit in andere wijken wel een uitdaging is.

14

De aankondiging van Rob Jetten dat warmtenetten voor een meerderheidsbelang in publieke handen moeten komen lijkt voorlopig ook geen invloed te gaan hebben op dit project. Het betreft namelijk een bestaand warmtenet dat al in handen is van Vattenfall, niet een reeds te ontwikkelen net waar Jetten's besluit op duidt.

3.3 Warmtenet Muiderberg

Over het initiatief

Muiderberg is een dorp met ongeveer 3.000 inwoners, verdeeld over ongeveer 1.200 huishoudens. Woningeigendom in Muiderberg is verdeeld in 23 procent sociale huur (allemaal van corporatie Gooi en Omstreken), 71 procent eigenaar-bewoners en 6 procent 'overige huur' (particuliere verhuurders en dergelijke). Muiderberg is een karakteristiek Goois brinkdorp met een oude historische kern en veel naoorlogse bouw.

Warmtenet Muiderberg heeft sinds de oprichting in 2020 de doelstelling om een warmtenet op basis van aquathermie uit het IJmeer aan te leggen met/voor/door bewoners, om de woningen in het dorp aardgasvrij te maken. Die doelstelling staat eind 2023 nog steeds overeind en wordt onderbouwd met drie uitgangspunten: duurzaam, betaalbaar en collectief. 'De gebruikte energie is hernieuwbaar en opgewekt uit natuurlijke bronnen' (duurzaam), 'de warmteoplossing wordt niet duurder dan de huidige kosten voor verwarming en warm water' (betaalbaar) en 'met elkaar en bereikbaar voor iedereen in Muiderberg' (collectief). Warmtenet Muiderberg is een project van energiecoöperatie Wattnu (opgericht in 2013), die ook bredere duurzame doelstellingen hebben en actief zijn in de hele gemeente Gooise Meren. Warmtenet Muiderberg is op papier een BV, waarvan Wattnu de grootste aandeelhouder is. De

initiatiefnemers hebben voor deze rechtsvorm en -constructie gekozen om uiteindelijk een warmtebedrijf op te kunnen zetten.

Hoe betrekken ze bewoners?

Het bewonersinitiatief probeert de geesten in Muiderberg rijp te maken voor het warmtenet en hen te helpen met andere energie-gerelateerde vraagstukken. De belangrijkste activiteit voor het hoofddoel is het ophalen van intentieverklaringen voor deelname aan het warmtenet. Dit wordt gedaan door de energiecoaches van het initiatief, die ook een sleutelrol spelen in alle andere op bewoners gerichte activiteiten zoals het adviseren van bewoners die vragen hebben over hun energierekening of de vervanging van hun cv-installatie. Met de lokale woningcorporatie probeert het initiatief huurders die kampen met energiearmoede te helpen.

Daarnaast liet het initiatief verschillende type huizen onderzoeken om een beeld te krijgen van wat er moet gebeuren om uiteindelijk aan te sluiten op het warmtenet. Met die informatie gaan energiecoaches de wijk in om inzichtelijk te maken wat bewoners aan hun eigen huis kunnen veranderen, wat in veel gevallen betekent dat zij worden aangezet om isolatiemaatregelen te treffen. Verder geven de energiecoaches van het initiatief energieles op basisscholen om bewustzijn te creëren. Ten slotte stond het initiatief op het jaarlijkse dorpsfeest Swingen op de Brink om hun boodschap te verkondigen.

Samenwerking met de gemeente

Begin 2022 is de TVW in de gemeente Gooise Meren vastgesteld en is Muiderberg aangewezen als startwijk voor de warmtetransitie. Het uitgangspunt is het reduceren van CO₂-uitstoot en een warmtenet op basis van aquathermie wordt beschreven als middel om daar te komen. Verder is de gemeente van plan de vervanging van het riool in een deel van Muiderberg samen te laten plaatsvinden met het leggen van het warmtenet; een 'koppelkans'. De doelen van het initiatief en de gemeente voor de warmtetransitie liggen dus dicht bij elkaar.

15

Tot 2022 stelde de gemeente zich voornamelijk faciliterend op richting het bewonersinitiatief, bijvoorbeeld door het verstrekken van een lening voor de ontwikkelfase van het warmtenet en het gezamenlijk indienen van een PAW-aanvraag. Voor de zomer van 2022 is de samenwerking tussen de gemeente Gooise Meren en Warmtenet Muiderberg geëvalueerd en is besloten dat de gemeente haar eigen rol anders moet gaan invullen door meer de regie naar zich toe te trekken in de warmtetransitie. Dat zal de dynamiek tussen het initiatief en de gemeente veranderen, waarbij het advies was om in te zetten op het creëren van wederzijds begrip.

Hoe gaat het?

De grootste horde die het initiatief moet nemen is de (co)financiering van het warmtenet op orde krijgen. In maart 2022 kreeg het initiatief een negatieve reactie op hun PAW-aanvraag, wat een flinke tegenslag was. Planningen konden de prullenbak in en de *out of pocket* kosten (gerelateerd aan de voorbereiding van het warmtenet) moesten worden terugschroefd. Ook gingen de initiatiefnemers op zoek naar nieuwe financieringsstromen. Zo kwamen ze uit bij Kansen voor West, een Europese subsidieregeling waarbinnen de provincie Noord-Holland in wil zetten op lokale warmtenetten. Daarvoor is echter cofinanciering nodig, welke niet gerealiseerd kon worden.

Zo strandde ook die route naar (co)financiering en werd de stemming binnen de kerngroep somberder. Zij voorspellen nu een vertraging van enkele jaren voor hun project omdat ze moeten wachten op nieuwe subsidieregelingen van het Rijk. Het rijk heeft aangekondigd een nieuwe structurele subsidie

voor warmtenetten te introduceren om de onrendabele top te financieren (Warmtenet Infrastructuur Subsidie oftewel WIS). Andere aardgasalternatieven kennen al wel subsidies, maar warmtenetten nog niet. De WIS moet die leegte invullen. De initiatiefnemers zijn bang dat het uitstellen van het warmtenet een signaal is voor bemiddelde bewoners om hun eigen, individuele oplossing te kiezen terwijl bewoners die daar geen middelen voor hebben in de kou worden gezet.

Een extra complicatie is dat de 'koppelkans' met de geplande vervanging van het riool door de vertraging in het gedrang komt. Die koppelkans is belangrijk omdat het efficiënter is om één keer de ondergrond in te gaan. Bovendien geeft dit minder overlast. Voorlopig is de gemeente niet van plan om de koppelkans te laten vallen omdat ook zij inzetten op een warmtenet voor Muiderberg. Het college heeft daarom besloten de werkzaamheden aan het riool uitstellen om te voorkomen dat de grond twee keer open moet. Maar voor de financiering van de onrendabele top van het warmtenet kijkt het initiatief, met steun van de gemeente, naar Den Haag.

Er is ook goed nieuws. De initiatiefnemers vertellen dat ze stappen maken met de bronvergunning voor het IJmeer en ook de samenwerking met woningcorporatie Gooi en Omstreken loopt goed. Afgesproken is om een intentieverklaring te tekenen waarin de corporatie toezegt haar bezit in gelijk tempo met de aanleg van het warmtenet te verduurzamen en om ook principe-afspraken over vergoedingen en tarieven op papier te zetten. En op financieel-technisch gebied is samengewerkt met een ingenieursbureau dat voor het beoogde warmtenet een nauwkeurige schatting van de kosten voor het warmtenet heeft gemaakt.

Werkzame mechanismen – naar eigen zeggen

16

Het initiatief vindt de goede samenwerking met de woningcorporatie Gooi en Omstreken een belangrijke succesfactor. Het werkzame mechanisme hierachter zien zij in het investeren van de initiatiefnemers in een goede relatie; het kost tijd en moeite om een goede samenwerking op te bouwen. De initiatiefnemers beschrijven de samenwerking als 'evenwichtig' en zijn natuurlijk positief over de eerdergenoemde intenties van de corporatie om hun woningen aan te sluiten op het warmtenet. De duidelijke rol- en taakverdeling binnen het bewonersinitiatief blijkt ook een belangrijk ingrediënt. Een initiatiefnemer met een goed ontwikkelde politieke antenne investeert bijvoorbeeld in de relatie met de gemeente, de corporatie en andere wijkpartners, een andere initiatiefnemer met een financiële achtergrond stort zich op de business case en weer een andere initiatiefnemer heeft veel ervaring met projectmanagement en het aansturen van teams en pakt deze rol ook in het initiatief.

Verder heeft het initiatief door de energietoets (Wattnu), die als het ware boven Warmtenet Muiderberg hangt, een goed *trackrecord* opgebouwd richting de gemeente, de woningcorporatie en andere partijen. Met succesvolle projecten zoals het duizend daken initiatief (gericht op grote daken van meer dan 250 m²) en de grootschalige inzet van energietoetsers en -buddies in de regio hebben zij aangetoond goed in staat te zijn om een project te draaien, bewoners te bereiken en goed samen te kunnen werken met externe partijen. Die samenwerkingen met de gemeente en andere partijen bouwen een relatie op, gestoeld op vertrouwen, die doorwerkt in het warmtenetproject. Een warmtenet aanleggen is echter een aparte klasse die zijn eigen dynamiek oproept omdat er grote belangen en bedragen mee gemoeid zijn.

Invloed van beleids- en andere contextfactoren

De initiatiefnemers zien de energiecrisis als de belangrijkste kans én uitdaging voor hun project. Zij merken enerzijds dat bewoners onrustiger worden van de gestegen gasprijzen en daardoor sneller overstappen op een warmtepomp. De energietoetsers van het initiatief kunnen zonder duidelijk tijdsplan

voor het warmtenet ook moeilijk blijven verkondigen dat bewoners geen warmtepomp moeten aanschaffen. De tijdscomponent is dus cruciaal: hoeveel uitstel verdragen de bewoners voordat ze eieren voor hun geld kiezen en het bewonersinitiatief links laten liggen?

Aan de andere kant zorgt de crisis voor een verhoogde *sense of urgency*, wat over het algemeen als positieve ontwikkeling wordt gezien door de initiatiefnemers. Vergeleken met eind 2021 merken zij onder bewoners veel meer interesse in hun activiteiten en in verduurzaming in het algemeen. Ook energiecoöperatie Wattnu profiteert hiervan: in een paar maanden zijn er meer dan honderd leden en meerdere energiecoaches bijgekomen, zijn activiteiten zoals collectieve inkoopacties en warmtescans harder gaan lopen en zijn de hulpvragen van bewoners sterk toegenomen.

Wat resteert is een gevoel van frustratie. De initiatiefnemers hebben het gevoel een lange termijnoplossing voor Muiderberg in handen te hebben maar zich vooral bezig te moeten houden met activiteiten die zich meer richten op de korte termijn zoals het eropuit sturen van energiecoaches. Naarmate de energiecrisis zich voortzet en de sociale onrust in het dorp toeneemt, vrezen de initiatiefnemers dat de beoogde lange termijnoplossing uit hun handen glipt.

Zoals eerder vermeld was het mislopen van de PAW-subsidie een grote tegenslag voor Warmtenet Muiderberg. Ander nationaal en lokaal beleid zouden positiever moeten uitpakken voor het initiatief, maar dat vergt tijd. Ook de voornemens van het ministerie van EZK om meer in te zetten op collectieve warmteoplossingen én de uitspraak van Minister Jetten die stelde dat deze collectieve oplossingen voor meer dan de helft in publieke handen moeten zijn, klonken positief maar heeft helaas nog niet geleid tot een versnelling van hun project.

17

3.4 Soester Energie

Over het initiatief

Soester Energie is een van de jongste bewonersinitiatieven in dit onderzoek. Ze zijn sinds 2019 actief in de wijk Overhees, te Soest. Sinds circa een jaar zijn ze een energiecoöperatie. Overhees telt ruim 7.000 inwoners, verspreid over circa 3.000 huishoudens. De woningvoorraad bestaat voor het overgrote deel uit (eengezins-)koopwoningen, waarvan er veel tussen 1970 en 1990 zijn gebouwd.

Soester Energie heeft een tweeledig doel. Allereerst verkennen ze een warmteoplossing voor Overhees. Ze beogen onder andere de vijvers in de wijk in te zetten als warmtebron. Het is nog onduidelijk hoeveel woningen zouden kunnen worden verwarmd met de bron; volgens berekeningen van het initiatief rond de 500 á 600 woningen, maar schattingen van het waterschap voorspellen slechts ca. 120 woningen. Naast de warmteoplossing zet het initiatief zich ook breder in op het gebied van energiebesparing en het activeren van bewoners op uiteenlopende wijzen. Activiteiten op dit vlak beperken zich niet tot Overhees, maar vinden plaats in heel Soest. Het initiatief bestaat uit meerdere werkgroepen.

Soester Energie ontwikkelt een stappenplan om hun warmte-doelen te bewerkstelligen momenteel volgens het volgende schema: stap 0: kleine energiebesparing, stap 1: isolatie in huis, stap 2: pvt panelen, stap 3: warmte- en koudeopslag met bron realiseren, en stap 4: helemaal van het gas af. Daarnaast zetten ze zich in voor verduurzaming in de brede zin van het woord. De kerngroepleden zijn (zeer) technisch onderlegd. Daarnaast bezitten ze gezamenlijk ook over een relevant netwerk van bewonersinitiatieven en in de (semi-)publieke sector.

Hoe betrekken ze bewoners?

Soester Energie staart zich niet blind op de techniek; het initiatief is ook gedreven in het betrekken van bewoners. Ze organiseren regelmatig activiteiten om inwoners van Overhees bewust te maken van en warm te laten lopen voor de duurzaamheidstransitie. Ze focussen dus niet puur op het energie-aspect. Zo hebben ze georganiseerd dat er nu drie deelauto's in de wijk beschikbaar zijn en hebben tientallen huishoudens deelgenomen aan hun 'Zet 'm op 60'-actie. Daarnaast heeft het initiatief laagdrempelige activiteiten georganiseerd zoals een inductie-kookworkshop en het samen zaaien van wilde bloemen. Zo proberen ze een brede groep aan te spreken. Ten slotte hebben ze bij de lokale kinderboerderij een testopstelling met warmtepomp met warmteonttrekking aan een vijver laten installeren, om de buurt in aanraking te laten komen met de beoogde techniek en tastbaar te maken waar zij aan werken.

Samenwerking met de gemeente, provincie en waterschap

De gemeente Soest is enkel indirect betrokken bij Soester Energie. Zij hebben momenteel geen vaste contactpersoon. Enerzijds zou het initiatief graag een meer proactieve samenwerking met de gemeente zien. Anderzijds geeft de huidige relatie veel vrijheid. De gemeente heeft vanwege capaciteitsrestricties ervoor gekozen de TVW uit te stellen. Inmiddels heeft het Rijk gelden vrijgemaakt en zal de Soesterse TVW weer ter hand worden genomen. Officieel zijn er echter (nog) geen prioriteitswijken aangewezen in Soest. Dit geeft het initiatief de mogelijkheid om zichzelf te professionaliseren, zichzelf te bewijzen als serieuze partner, en hun oplossing verder uit te werken en te concretiseren voordat ze zich naar de gemeentelijke plannen moeten schikken. Soester Energie heeft wél een samenwerkingsovereenkomst met het waterschap gesloten en naar aanleiding daarvan ook met de gemeente.

18

Een zeer belangrijke partner voor het initiatief is de provincie Utrecht; die heeft hen in 2022 een subsidie van €98.000 toegewezen. Dat geld wordt besteed aan de testinstallatie en warmtewisselaar die in de vijver hangt, een haalbaarheidsstudie die moet uitwijzen hoeveel warmte kan worden gegenereerd uit de vijvers en om een deel van één van de trekkers' uren van te vergoeden.

Hoe gaat het?

Soester Energie heeft het afgelopen jaar grote stappen gezet. In het post-Corona tijdperk hebben zij veel activiteiten kunnen organiseren voor bewoners, waardoor ze lokaal grotere bekendheid hebben verworven. Daarnaast stelt het hoge subsidiebedrag dat zij hebben binnengehaald hen in staat de komende jaren toe te blijven werken naar hun hoofddoel, met als mooi eerste resultaat de testinstallatie in de vijver met bijbehorende warmtepomp in de kinderboerderij. De eerdergenoemde samenwerkingsovereenkomst met het waterschap en de gemeente maakt mogelijk dat zij in de vijvers aan de slag kunnen met testinstallaties (en later hopelijk meer dan dat).

Werkzame mechanismen – naar eigen zeggen

Het succes van de energiecoöperatie verklaart Soester Energie in de eerste plaats aan de hand van hun goede netwerk. Eén initiatiefneemster is werkzaam bij Natuur en Milieufederatie Utrecht (NMU) en werkte voorheen bij TNO. Vanuit beide organisaties heeft zij een enorm netwerk aan professionals en bewonersinitiatieven binnen de warmtetransitie. Soester Energie maakt ook actief gebruik van dit netwerk; ze kijken bewust veel af bij andere initiatieven en implementeren lessen daarvan in hun eigen initiatief.

Daarnaast benoemen ze nog drie andere elementen: ten eerste het feit dat de kerngroep bestaat uit doeners. Ten tweede hun sociaal bewustzijn. Ter illustratie: toen de warmtepomp bij de kinderboerderij werd geplaatst liepen de graafwerkzaamheden uit en moest de kinderboerderij een paar dagen sluiten. Soester Energie heeft alles op alles gezet om overlast te beperken zodat de kinderboerderij zo snel

mogelijk weer open kon. Tot slot verwachten ze dat de subsidie van de provincie ze ook in staat zal stellen de komende jaren grote successen te boeken. Deze is te danken aan de goede banden die het initiatief heeft met de provincie, en hun level van professionaliteit.

Invloed van beleids- en andere contextfactoren

Soester Energie merkt dat naar aanleiding van de stijgende gasprijzen veel burens naar hen toekomen met de wens van het aardgas af te gaan. Dat is niet de enige focus van het initiatief; zij pleiten ervoor om energiebesparende maatregelen te treffen, ter voorbereiding op van het gas af gaan. Dit zorgt ervoor dat bewoners nu al aan de slag kunnen gaan, en geeft bewoners reden om actief lid te worden van de energiecoöperatie. Desalniettemin heeft de energiecrisis het gesprek met de buurt over de energietransitie op gang gebracht. Ook de Zet 'm op 60-campagne heeft er momentum door gekregen.

De initiatiefnemers geven aan positief te zijn over het besluit van Jetten om in te zetten op publieke warmtenetten. Echter zien ze graag dat de rol van energiecoöperaties ook wordt belegd in de wet, in plaats van dat zij enkel in de praktijk een rol spelen. Wel geven ze aan te voelen dat het Rijk geen integrale visie hanteert en bekritisieren ze het gebrek aan strategie en regie wanneer het aankomt op het Nederlandse energiesysteem. In de ogen van Soester Energie gedraagt het Rijk zich vooral als “geldschietster zonder visie”.

3.5 Grieneke

Over het initiatief

In 2015 is energiecoöperatie Grieneke opgericht. Grieneke is actief in de dorpen Baard, Easterlittens, Húns, Leons (gemeente Leeuwarden) en Wiuwert en Britswert (gemeente Súdwest-Fryslân). Recent is Grieneke ook actief in Dearsuim, dat onderdeel is van de gemeente Súdwest-Fryslân. In de dorpen wonen gezamenlijk ongeveer 750 inwoners verdeeld over 340 huishoudens. Ongeveer tien procent van de woningen zijn sociale huurwoningen.

19

De kerngroep van Grieneke bestaat uit ongeveer vijf heren, allen rond of boven de pensioengerechtigde leeftijd. De leden beschikken gezamenlijk over expertise op technisch, organisatorisch en financieel gebied. Allen weten goed wat er speelt in de verschillende dorpen en ook bezitten ze gezamenlijk over goede contacten met de gemeenten, provincie en andere relevante partijen in de regio. Grieneke is aangesloten bij Ús Koöperaasje, een koepelcoöperatie die de provincie Fryslân via lokale initiatieven wil verduurzamen en vergroenen. De hoofddoelstelling van Grieneke is niet vastomlijnd maar richt zich op “het met de regio doormaken van de energietransitie”. Daaronder liggen verschillende subdoelstellingen, zoals bijvoorbeeld het geven van advies bij subsidieaanvragen en bij het isoleren van woningen, het opwekken van duurzame energie via de eigen zonnedaken collectieven en het realiseren van duurzame lokale projecten, zoals het verduurzamen van een dorps huis. Grieneke is ook gestart met een plan van aanpak voor een pilot die zich richt op een klein lokaal warmtenet in Baard op basis van aquathermie, in het Fries ‘Wetterwaarmte’.¹⁴

Hoe betrekken ze bewoners?

Grieneke startte in 2015 met het betrekken van inwoners door middel van een uitgebreide huis aan huis enquête waarin werd gevraagd naar onder andere de staat van het huis, de wensen voor en kijk op verduurzaming. Een dergelijke enquête is in 2019 herhaald. Dat leverde een respons op van 75

¹⁴ Zie voor meer info <https://www.fryslan.nl/wetterwaarmte>

procent. Daarop volgden 120 huisbezoeken (door energiecoaches), en aansluitend plannen van aanpak en maatwerkadviezen. Op dorpsniveau worden informatiebijeenkomsten georganiseerd. Deze bijeenkomsten vinden één keer per jaar plaats, twee keer per jaar is er een ledenvergadering met sprekers. Vanwege de coronacrisis waren er in 2020 en 2021 minder fysieke bijeenkomsten. Grieneko kent ook een eigen website.

Ruim de helft van alle huishoudens in de dorpen is lid van Grieneko, en de helft daarvan neemt stroom af van collectieve energiemaatschappij EnergieVanOns. Een deel van de winst vloeit terug naar de dorpen, waarmee wordt geïnvesteerd in bijvoorbeeld zonnedaken op het plaatselijke café, de sporthal en dergelijke. Grieneko organiseert ook ledenvergaderingen, er vinden bijeenkomsten plaats, inwoners worden geïnformeerd via folders, nieuwsbrieven in lokale krant en dergelijke. De sociale cohesie is doorgaans groot in de dorpen, men kent elkaar en weet elkaar te vinden. Indien een huishouden een subsidieaanvraag doet voor bijvoorbeeld de plaatsing van zonnepanelen of het isoleren van de woning helpt Grieneko. Grieneko helpt dus niet alleen *aan* maar ook *achter* de voordeur.

Hoe gaat het?

Toen Grieneko in 2015 startte, leefde de energietransitie nog nauwelijks onder bewoners. Nu heeft ongeveer 70 procent van alle gebouwen zonnepanelen terwijl dat in 2015 minder dan tien procent was – en in de nieuwe dorpen die pas zijn aangehaakt, heeft nog maar 5 procent van de woningen zonnepanelen. Grieneko stelt dat het nemen van zichtbare maatregelen ervoor zorgt dat de energietransitie gaat leven onder de bewoners en dat men sneller geneigd is om zich aan te sluiten bij Grieneko en de energietransitie. Met andere woorden: er is bewustwording gecreëerd.

20

Er zijn inmiddels ook bij ongeveer veertig huishoudens (hybride) warmtepompen geïnstalleerd. Geschat wordt dat ongeveer de helft van alle inwoners in een goed geïsoleerde woning zit. Er is wat meer belangstelling voor zonnepanelen dan voor het isoleren van de eigen woning. Grieneko heeft ook inmiddels ruim tachtig maatwerkadviezen opgesteld. Er is alleen niet altijd zicht op wat er daarna precies gebeurt. De intentie is er wel om daar meer aandacht aan te geven.¹⁵

Het is lastig om met de bewoners van huurwoningen in contact te komen. Daar wonen veelal mensen die het niet breed hebben. Ook ouderen blijken lastig te bereiken: “ik zing mijn tijd wel uit”, is de houding. Soms heeft het met wantrouwen richting de overheid te maken. Grieneko wil mede daarom meer inzetten op keukentafelgesprekken.

Een doorn in het oog voor Grieneko betreft alle subsidieregelingen en dan in het bijzonder het arbeidsintensieve en bureaucratische traject om de rijks- en gemeentelijke subsidies binnen te halen, zowel subsidies waarmee Grieneko haar eigen activiteiten deels kan financieren maar vooral ook subsidies waar de huishoudens hun energiemaatregelen mee kunnen betalen. Grieneko wordt regelmatig door bewoners aangesproken voor hulp bij het aanvragen van een subsidie. De bewoners vinden de aanvraagprocedures ingewikkeld, verwarrend en onbetrouwbaar. Regelmatig lijkt het dat de regels tijdens het spel veranderen. Ook wordt door Grieneko begeleiding gegeven tijdens het offertetraject. Grieneko heeft meer hulp nodig om alle administratieve processen in goede banen te leiden. De gemeente springt bij maar er is meer nodig.

¹⁵ Begin 2023 zijn er 80 huishoudens, die eerder ook zijn bevraagd door Grieneko, opnieuw geëquipt. De insteek was vooral het ophalen van informatie over de voortgang van de plannen die men had en de eventuele behoefte aan hulp en advies, bijvoorbeeld bij het aanvragen van subsidies e.d.

Samenwerking met de gemeente

Grieko waardeert het dat de gemeente Leeuwarden faciliterend optreedt en een duidelijke rol schetst voor zichzelf en de initiatieven in de regio. De gemeente biedt bijvoorbeeld hulp op financieel- en organisatorisch vlak. De directe contactpersoon is inhoudsdeskundig, actief en bereikbaar. Er zijn geen vaste overlegmomenten maar men weet elkaar te vinden wanneer dat nodig is. De komende tijd zullen de contacten wat intensiever zijn omdat de gemeenten samen met Grieko een projectorganisatie gaat opzetten om het hele gebied van het aardgas te krijgen. Met de wethouder in Leeuwarden die duurzaamheid in zijn portefeuille heeft is geen contact. In de TVW van de gemeente Leeuwarden worden de dorpen waar Grieko actief is genoemd als kansrijk voor de overstap naar aardgasvrij uiterlijk 2030. Daarbij wordt tevens opgemerkt dat onderhoud aan de riolering en wegen een koppelkans biedt. Het contact met de gemeente Súdwest-Fryslân (waar een aantal dorpen onder valt) moet nog nader worden opgebouwd. In die gemeente ligt de focus meer op huizen die al goede energielabels hebben.

Werkzame mechanismen – naar eigen zeggen

Wat zijn de factoren die ervoor zorgen dat de energietransitie leeft in de dorpen waar Grieko actief is? Volgens Grieko is het vooral belangrijk dat het bewonersinitiatief bestaat uit een aantal bekende gezichten – elk dorp zou zo'n bekend gezicht moeten hebben - die de kar trekken. Er gaat veel energie en tijd in zitten, de initiatiefnemers dienen dus daarover te beschikken. De werkzaamheden lopen uiteen van gewoon een praatje op straat tot dorpsvergaderingen tot bijeenkomsten met gemeenten en provincie. Belangrijk is dat het initiatief als onafhankelijk van de gemeente wordt gezien.

Verder helpt het dat er in de dorpen sprake is van een hoge mate van sociale cohesie. Zo kan ook makkelijker worden aangesloten bij wat er leeft onder bewoners. Zoals hiervoor al opgemerkt, zorgt het nemen van zichtbare maatregelen ervoor dat de energietransitie gaat leven onder de bewoners en dat men sneller geneigd is om zich aan te sluiten bij Grieko en de energietransitie. De hoge mate van sociale cohesie en het vertrouwen dat men in elkaar (en in Grieko heeft) dragen hieraan bij. Het is ook belangrijk dat er in het bewonersinitiatief personen met uiteenlopende expertises zitten, bijvoorbeeld iemand die veel kennis van financiële zaken heeft, een ander die over technische kennis beschikt, juridische kennis etc. Wel is het zo dat Grieko op financieel-administratief gebied ondersteuning kan gebruiken. Het traject om subsidies binnen te halen, voor Grieko zelf én voor de bewoners, wordt als intensief, tijdrovend en soms ook complex ervaren. Het hebben van sterke, duurzame contacten met de lokale overheid en externe partijen dragen eraan bij om de doelstellingen van het initiatief verder te helpen. Tot slot helpt het ook indien de baten van het initiatief ten goede komen aan de lokale inwoners.

21

Invloed van beleids- en contextfactoren

Sinds een half jaar is er veel meer beweging onder inwoners. Dat heeft verschillende oorzaken. De belangrijkste is dat de oorlog en de stijgende (gas)prijzen mensen tot denken aanzet. Nu melden zich ook mensen waarvan het initiatief dat niet verwacht hadden. Dat steeds meer inwoners bezig zijn met de energietransitie heeft ook te maken met Grieko die motiveert, informeert en aanspreekt. Toch zijn er ook nog altijd groepen die zich veel minder melden; veelal 75-plussers, maar ook jongeren.

Opvallend is dat een recente informatieavond over de Wetterwaarmte-pilot die zich richt op een klein lokaal warmtenet in Baard boven verwachting werd bezocht. Dit geeft aan dat veel inwoners open staan voor innovatieve warmteoplossingen en via mond-tot-mond reclame ook uitkomen bij een

dergelijke informatieavond. Ook gaan mensen bij elkaar op bezoek wanneer er ergens een warmtepomp is geïnstalleerd. Ervaringen en praktijkvoorbeelden worden zo met elkaar uitgewisseld.

De gemeenteraadsverkiezingen van maart 2022 hebben niet geleid tot drastisch ander lokaal beleid. Tijdens de coalitiebesprekingen is Grieneko twee keer gevraagd in te spreken. De nieuwe GroenLinks wethouder is ambitieus op het terrein van duurzaamheid. Het bewonersinitiatief vindt het belangrijk dat de overheid een heldere taakstelling heeft in de tijd en dat zij voor een goede facilitering zorgt van de verduurzamingsroute naar het vastgestelde doel. De overheden beogen de burger zo veel mogelijk mee te nemen in het narratief van de energietransitie maar het wantrouwen onder burgers is groot. “De overheid hoort wel maar luistert vaak niet”, zo wordt vaak vernomen. Dat maakt het bewonersinitiatief zo belangrijk.

Op dit moment (eind 2022) is ‘de markt’ het probleem. Alles wordt duurder (als gevolg van de stijgende grondstofprijzen maar ook als gevolg van subsidies die prijsopdrijvend werken). Goeie installateurs zijn op korte termijn niet vinden. Grotere bedrijven zijn meer geïnteresseerd in grootschalige (nieuwbouw)projecten dan bijvoorbeeld in het installeren van een (hybride) warmtepomp. Grieneko ziet hier dan ook een uitdaging; zij richten zich op het isoleren en *all-electric* maken van hun gebied, maar zijn grotendeels afhankelijk van de markt voor de uitvoering. Het ontbreekt echter aan aanbod van en kennis bij marktpartijen, waardoor bijvoorbeeld isolerende maatregelen duur zijn en daardoor soms uitblijven.

3.6 Spijkerenergie

22

Over het initiatief

Spijkerenergie is rond 2012 ontstaan vanuit de BlauweWijkEconomie (dBWE).¹⁶ dBWE is een burgerinitiatief in de Arnhemse wijk Spijkerviertel waarin de duurzame leefbaarheid van de wijk centraal staat. Er wordt gewerkt aan verschillende projecten in samenwerking met de gemeente, kennisinstellingen, lokaal bedrijfsleven en vrijwilligers waarbij wordt gestreefd naar een lokale, circulaire economie in een sociaal en maatschappelijk gezonde, vitale en levendige wijk. Spijkerenergie is ontstaan vanuit de behoefte van een aantal bewoners om zonnepanelen op hun dak te realiseren. Spijkerenergie beoogt wijkbewoners bewust te maken en aan te zetten tot het – op termijn - nemen van individuele en collectieve energiemaatregelen om CO₂-reductie te realiseren.

Spijkerenergie kent een kerngroep die uit zo'n tien personen bestaat. Binnen die kerngroep zijn er vijf echt actief; zij besteden veel tijd aan het onderwerp energietransitie. Allen zijn heren met elk hun eigen expertise. In het Spijkerviertel wonen ongeveer 6.700 inwoners, verdeeld over 4.900 huishoudens. Van de acht initiatieven die in dit onderzoeksproject centraal staan, is het Spijkerviertel de grootste wijk en tevens de meest diverse, zowel qua woningvoorraad als demografie. Een aanzienlijk deel van de woningen in Spijkerviertel wordt door particulieren verhuurd (rond de helft van de woningvoorraad) terwijl ongeveer een kwart van de woningen een sociale huurwoning betreft. Er wonen in de wijk veel studenten en huishoudens met lage inkomens.

¹⁶ Andere initiatieven die vanuit dBWE zijn ontstaan zijn o.a. het BuurtGroenBedrijf, Spijkerbed, De Groene Ridders en Spijkerzwam. Voor meer informatie, zie Erik Jansen en Patrick Hoogenbosch (2019), In vruchtbare grond, de blauwe wijk economie Arnhem, hoofdstuk 10 in: Plekken van hoop en verandering, samenwerkingsverbanden die lokaal verschil maken, Gerben Helleman, Stan Majoor, Vincent Smit en Guido Walraven (red.).

In samenwerking met de gemeente en andere overheden, kennisinstellingen en bedrijven wil men een duurzaam Spijkerkwartier realiseren. Zowel huiseigenaren als huurders worden geïnspireerd en gestimuleerd om energiemaatregelen te nemen. Het traject dat Spijkerkwartier volgt is: bewustzijn creëren, keuzes helder maken, realisatie. Vanwege de grootte en mate van diversiteit (woningvoorraad, demografie) richt Spijkerenergie zich minder op een concrete warmteoplossing en meer op het vergroten van kennis en bewustwording van bewoners. Naast het beschikbaar stellen van kennis worden er ook mogelijkheden voor het besparen en duurzaam opwekken van energie aangereikt. Daarnaast wordt er aan concrete projecten gewerkt om het Spijkerkwartier te verduurzamen.

Hoe betrekken ze bewoners?

Spijkerkwartier is historisch gezien een wijk waar sprake is van een grote mate van betrokkenheid, maar wel van een beperkte, vaste groep (ongeveer vijf procent van de wijk). Veel bewoners voelen zich wel sterk betrokken met de wijk. De smalle beurs van veel inwoners, tezamen met de diverse woningvoorraad, compliceert het betrekken van bewoners. Particuliere verhuurders maar ook kortzittende bewoners zoals studenten zijn vaak minder actief in de wijk en zullen zich minder snel inzetten voor een bewonersinitiatief.

Spijkerenergie heeft contact met de woningcorporaties. Die zijn bezig met een plan om hun bezit te verduurzamen. Gelet op de toenemende zorgen rond energiearmoede is er de laatste tijd wat meer contact met de woningcorporaties. Spijkerenergie helpt hen met de vraag hoe je mensen meekrijgt. Samen met de gemeente wordt contact gelegd met de commerciële verhuurders. De kleine VvE's weten niet wat ze moeten doen, die hebben hulp nodig. Grote en kleine VvE's worden op weg geholpen.

23

Ondanks de diverse woningvoorraad en demografische samenstelling van de wijk, slaagt Spijkerenergie erin om een omvangrijke groep te bereiken. Dat gebeurt op verschillende wijzen. Zo worden er jaarlijks meerdere bijeenkomsten georganiseerd, fysiek en online, waar de ene keer twintig mensen op afkomen, en de andere keer 120. Zo werd er bijvoorbeeld in april een bijeenkomst georganiseerd met als titel 'Hoge energierekening? Wat kan je er zelf aan doen?' terwijl in oktober in een bijeenkomst werd ingegaan op de vraag hoe oude (monumentale) woningen het beste geïsoleerd kunnen worden. Het zijn veelal de *'early adopters'* die worden bereikt – oftewel mensen die al bewust bezig zijn met de energietransitie. Spijkerkwartier is volop bezig om meer mensen te bereiken. Daarvoor worden onder andere flyers, website, sociale media en dergelijke gebruikt, maar ook worden er vele activiteiten georganiseerd die ten doel hebben de bewustwording te vergroten van alles wat direct of indirect met de energietransitie te maken heeft.¹⁷ Zo zijn er bijvoorbeeld appeltaartsessies; iemand nodigt zijn buur uit, je maakt een appeltaart of je krijgt er één. Tijdens het eten van de appeltaart worden de energierekeningen met elkaar vergeleken en ontstaat er een gesprek hoe je energie kunt besparen.

Een ander initiatief is het Buurt Energie Platform (BEP) waar mensen inzicht kunnen krijgen in hun energieverbruik. In groepen van maximaal tien personen wordt het verbruik en opwek van energie gemonitord. Zo kan onder andere worden gezien hoeveel (en waarom) energie wordt bespaard of verspild en hoe er gezamenlijk tot energieneutraliteit gekomen kan worden. Er zijn inmiddels zo'n 100 bewoners bij aangesloten.

¹⁷ Via een wijkenquête genaamd Spijkerpeil wordt ook van tijd tot tijd nagegaan hoe bewoners aankijken tegen bepaalde energetische maatregelen.

Ook studenten van de Hogeschool Arnhem Nijmegen dragen hun steentje bij in het Spijkerkwartier. Zij zijn met een warmtescan op pad gegaan langs verschillende huistypen waardoor bewoners inzicht hebben gekregen op welke manieren er relatief snel kan worden bespaard. Spijkerenergie wil meer uitnodigend de bewoners van Spijkerkwartier benaderen. Zij willen de inwoners op een andere manier bewust laten worden van wat energie inhoudt. Het moet een plezierige boodschap worden in de trant van 'je kunt besparen en je comfort behouden' en dus niet 'u kunt een bijdrage leveren aan de energietransitie'. Het onderliggende probleem blijft: hoe bouw je een community in een wijk? Spijkerenergie is daar met verschillende organisaties in besprek. Wat moet je doen om meer verbinding te krijgen in een wijk, om de betrokkenheid te vergroten, om de deelname aan activiteiten te verhogen etc.

Samenwerking met de gemeente

Spijkerenergie opereert overwegend autonoom en werkt 'vanuit partnerschap' samen met de gemeente Arnhem. Tot vorig jaar was Spijkerkwartier één van de 'Wijken van de Toekomst' binnen het Gelders Energie Akkoord (GEA). Het programma 'Wijk van de Toekomst' richtte zich op de integrale duurzame wijkontwikkelingen met als stip aan de horizon: stapsgewijze afkoppeling van het aardgas van de Gelderse wijken én de opbouw van een nieuwe basis voor warmtevoorziening. In het kader van het programma werd (tot eind 2021) subsidie vrijgemaakt waarvan een belangrijk deel werd benut voor procesbegeleiding door een wijkregisseur. De wijkregisseur begeleidde het proces om voor het Spijkerkwartier een integraal transitieplan te ontwikkelen door middel van intensieve interactie met bewoners en relevante partijen.

24

In 2022 heeft Spijkerenergie met middelen vanuit het Aanjaagfonds zelf het voortouw genomen in het organiseren van bijeenkomsten (zie kopje 'Hoe gaat het'). Daarnaast zijn er contacten met meerdere ambtenaren binnen de gemeente Arnhem. Omdat de gemeente vooral sectoraal opereert zijn er contacten met verschillende afdelingen; soms is er sprake van tegengestelde belangen tussen de afdelingen wat de samenwerking dan hindert.

De gemeente is blij met Spijkerenergie. De gemeente ondersteunt Spijkerenergie omdat ze een brede, integrale aanpak voorstaan, dus niet een aanpak die alleen gericht is op energie maar ook op activiteiten die beogen de wijk klimaatbestendiger en duurzamer te maken. De gemeente beschouwt het Spijkerkwartier als een living lab. Spijkerenergie organiseert veel informatiebijeenkomsten waarin bijvoorbeeld verschillende energieadviezen naar voren worden gebracht. Spijkerenergie staat dicht bij de wijkbewoners. Het feit dat Spijkerenergie een uitvalsbasis heeft waar ze bereikbaar zijn, helpt daarbij. Omdat het gasnet nog zo goed is, heeft de gemeente Spijkerkwartier in de Transitievisie Warmte (TVW) niet geprioriteerd om als een van de eerste wijken van het gas af te gaan.

Hoe gaat het?

Spijkerenergie is een zeer actief initiatief. Het doel is bewustwording creëren, en betrokkenen constateren dat steeds meer mensen zich bezighouden met energiegerelateerde maatregelen. Zoals eerder benadrukt wordt er informatie en kennis gedeeld via sociale media en wordt er een veelvoud aan uiteenlopende activiteiten georganiseerd. Zo stond 2022 in het teken van verschillende bijeenkomsten, georganiseerd vanuit het budget van het Aanjaagfonds (voortkomend uit het programma 'Wijk van de toekomst'), waarin meerdere belangrijke aspecten van de energietransitie werden belicht.

Spijkerenergie ondersteunt en promoot het GPX Buurt Energie Platform. Het doel van GPX Buurt Energie Platforms is een platform bedoeld om te helpen bij de energietransitie via een

buurtenergiemeter. Daarbij worden deelnemers beter bewust gemaakt van de relatie tussen de energiebronnen en de energie-afname. Door middel van een kastje (de GPX-connector) wordt real-time inzicht verkregen in het verbruik (en de opwek) van eigen energie, maar ook die van deelnemende burelen. Zo kunnen netwerken van bewoners ontstaan die elkaar kunnen adviseren en helpen. Daar moet nog flink aan worden gewerkt.

Spijkerenergie ook bezig met de nieuwe versie van de postcoderoos. Onduidelijk is echter wat er verder gebeurt in de wijk qua verduurzaming. Zo zijn er potentiële grote daken waar veel mogelijk is, maar waar (nog) geen kartrekker voor is. Daar wordt naar gezocht. In algemene zin is Spijkerenergie vooral gericht op de energietransitie. Waar mogelijk en relevant worden verbindingen gezocht met andere initiatieven binnen de wijk, er wordt graag integraal samengewerkt. De impact van alle activiteiten van Spijkerenergie wordt door het kernteam gezien – naast bewustwording van het belang van de warmtetransitie zijn dat ook concrete maatregelen die wijkbewoners nemen – maar het wordt nog niet gemeten.

De brede, integrale aanpak betekent dat er veel samengewerkt wordt met andere initiatieven binnen de wijk. Dat verloopt niet altijd soepel omdat de motivatie per initiatief verschilt. De uitdaging is daarom om al die specifieke drijfveren bij elkaar te brengen. Dat integrale is lastig te organiseren.

Werkzame mechanismen – naar eigen zeggen

Spijkerenergie merkt dat ze steeds meer bewoners in de wijk weten te bereiken. Dat heeft verschillende redenen. Zo is het initiatief al een tijdje bezig en bestaat het kernteam uit personen die zichtbaar zijn in de wijk. Spijkerenergie is ook zeer actief; er worden veel informatieavonden georganiseerd waar ook de nodige richtbaarheid aan wordt gegeven via sociale media, de website bevat veel praktische informatie en van alle activiteiten wordt verslag gelegd. Dit brede, integrale palet aan activiteiten zorgt ervoor dat er duidelijke verbindingen zijn tussen de verschillende activiteiten die verder gaan dan alleen de warmtetransitie. Zo worden ook steeds nieuwe bewoners bereikt en dat verstrekt weer de sociale cohesie binnen de wijk. Kortom, de brede integrale aanpak werkt haar vruchten af, volgens Spijkerenergie. Spijkerenergie weet daarnaast ook wanneer men 'kennis van buiten' nodig heeft. Om de communicatie met de inwoners verder te versterken, wil men meer inzetten op het gebruik van sociale media. Om dit te bewerkstelligen wordt er getracht om samen te werken met de gemeente en gebruik te maken van hun professionaliteit, maar die geeft niet echt thuis: de faciliterende overheid ontbreekt volgens Spijkerenergie.

25

Tegelijkertijd is het belangrijk dat Spijkerenergie wordt gezien als een onafhankelijk initiatief. In de beginperiode van het initiatief werd de fout gemaakt om enthousiast het idee de wijk in de slingeren om van het aardgas af te gaan en een bestaand stadsverwarmingsnet uit te breiden. Daar kwamen toen veel (negatieve) reactie op, wat Spijkerenergie deed realiseren dat andere bewoners goed en zorgvuldig moeten worden meegenomen in alles wat er wordt uitgesproken en gedaan. Een onafhankelijke positie staat daarom hoog in het vaandel.

Een belangrijk uitgangspunt van Spijkerenergie is dat ze niet werkt op basis van drang en dwang. Uiteindelijk beslissen de inwoners zelf. Geprobeerd wordt om 'de gemeenschap' meer van de grond te krijgen en dat betekent dat er duidelijk gecommuniceerd moet worden en dat het belangrijk is vol te houden. Continuïteit is essentieel.

Involed van beleids- en andere contextfactoren

Ondanks de stijgende (energie) prijzen merkt Spijkerenergie dat het onderwerp 'energie' niet sexy is en dat het geen prioriteit heeft binnen het Spijkerkwartier. Gelet op de toenemende energiearmoede en de gelden die daarvoor beschikbaar zijn, zijn wel meer energiecoaches actief in de wijk en bij mensen thuis. De grootste zorgen onder de bewoners bestaan er op het terrein van welzijn en gezondheid. Binnen het programma Arnhemse Aanpak Energie Armoede worden via het BuurtKlusBedrijf en de wijkregisseur in 2023 800 huishoudens, in en rondom het Spijkerkwartier, benaderd en met kleine energiebesparende maatregelen geholpen. Soms zijn dat bewoners die over een koopwoning beschikking en interesse hebben in het onderwerp energiebesparing maar het is niet duidelijk of dat vanwege kostenoverwegingen gebeurt. Meer in het algemeen zin geldt binnen Spijkerkwartier dat er steeds meer zorgen zijn over sociale problematiek in brede zin waarbij de groeiende kloof tussen arm en rijk opvalt. Spijkerenergie denkt dat de problemen van veel bewoners groter is dan nu voor hen te zien en merken is. Veel mensen hebben zeer waarschijnlijk bijvoorbeeld nooit van energiecoaches gehoord. Daarbij speelt ook het wantrouwen tussen overheid en burger wat een rem zet op het benutten van het sociaal wijkteam. Daarom is de onafhankelijke positie van Spijkerenergie ook zo belangrijk.

Het nieuwe gemeentelijke coalitieakkoord is volgens Spijkerenergie een "prachtig, heel groen akkoord met grote ambities en een omvangrijk budget". Omdat het veelal nieuw beleid betreft, wordt verwacht dat er wel wat tijd overheen zal gaan voordat tot de daadwerkelijke uitvoering kan worden overgegaan. Er is geduld nodig om de gewenste resultaten in de praktijk te kunnen zien. Spijkerenergie heeft geen direct contact met de wethouder maar er zijn wel een aantal raadsleden die in het Spijkerkwartier wonen en soms ook aansluiten bij de vergaderingen.

Een aandachtspunt, volgens Spijkerenergie, betreft de beschikbaarheid aan financiële middelen om mooie activiteiten te kunnen blijven uitvoeren. Er is veel geld, zowel bij de gemeente als bij de provincie, maar dat is alleen procesgeld en niet voor de uitvoering. Er is veel deskundigheid en ervaring bij gemeenten en provincies. Spijkerenergie geeft aan daar meer doelgericht gebruik van te willen maken, bijvoorbeeld voor wat betreft communicatie met de bewoners. Helaas gebeurt het wel eens dat dat vanuit de gemeente niet geregeld kan worden. Spijkerenergie geeft aan dat veel van hun ideeën niet in de structuur van de gemeente passen. De gemeente werkt veelal in clusters en projecten terwijl Spijkerenergie zelf veelal integraal opereert (systeemwereld versus leefwereld). Dat botst.

3.7 Golfpark Gasvrij

Over het initiatief

Het Golfpark is een wijk in Lelystad met ongeveer 130 huishoudens en 320 inwoners. Het bewonersinitiatief heeft als doel om de wijk voor te bereiden op de energie- en warmtetransitie. Daarbij richten ze zich ook op het aangrenzende Lommerrijk. Het initiatief is ontstaan in de bewonersvereniging die in 1998 is opgericht en functioneert inmiddels vijf jaar als 'werkgroep Energietransitie' binnen deze vereniging. De initiatiefnemers richten zich op dit moment voornamelijk op 'project 21-24', waarin de werkgroep met dertien deelnemende bewoners kennis en ervaring opdoen met het verduurzamen van hun woningen. Deze kennis en ervaring delen zij met de andere bewoners in de wijk in de hoop dat zij hun eigen maatregelen treffen of zich aansluiten bij het initiatief. De werkgroep zal zichzelf in 2024 opheffen omdat de doelstelling dan 'zeker is bereikt'.¹⁸

¹⁸ <https://www.gp2030gv.nl/wp-content/uploads/2022/12/Nieuwsbrief-december-2022.pdf>

De werkgroep Energietransitie is gestart met het stimuleren van zonnepanelen en collectieve aanschaf van isolatiemaatregelen. Ongeveer 80 procent van de woningen zijn inmiddels voorzien van zonnepanelen en het plaatsen van HR++glas is ook een succes gebleken. Tientallen woningeigenaren hebben hun dubbel glas uit de negentiger jaren al vervangen. De werkgroep zal de collectieve inkoopactie in 2023 voor een laatste keer organiseren.

Als volgende stap heeft de werkgroep een onafhankelijk onderzoek uit laten voeren naar de mogelijkheden voor een gasvrij Golfpark. Uit een onderzoek door Merosch (2020)¹⁹ kwam *all-electric* als meest logische warmteoplossing voor de wijk naar voren. Op basis van het onderzoek is het bewonersplan Golfpark en Lommerrijk geschreven, dat bewoners een duidelijke leidraad biedt hoe zich voor te bereiden op *all-electric*. In 2022 is dit ook door de gemeente Lelystad vastgelegd in de TransitieVisie Warmte (TVW), waardoor het voor eigenaar-bewoners duidelijk is dat zij voorbereidingen kunnen treffen voor een eigen oplossing. Bewoners worden pas in 2050 verplicht om 'van het aardgas af' te gaan, omdat zij in de laatste 'tranche' van de TVW zijn geplaatst. Golfpark Gasvrij verwacht dat de wijk ruim voor die tijd deze doelstelling zal behalen, ook omdat het Golfpark een relatief vermogende en jonge wijk is met enkel eigenaar-bewoners.

Hoe betrekken ze bewoners?

Het initiatief heeft de afgelopen jaren tal van activiteiten georganiseerd om deelnemers aan project 21-24 (en in mindere mate de overige Golfparkers) te informeren en aan te zetten tot het nemen van maatregelen in hun woningen. Zo zijn de deelnemers naar een firma in Vollenhove afgereisd om kennis over de energietransitie op te doen, onder andere over hoe warmtepompen werken en welke soorten er zijn. Ook kregen zij persoonlijke adviesgesprekken aangeboden waarmee zij een beeld kregen van waar de warmtepomp in de woning geplaatst kan worden en wat er verder bij komt kijken aan aanvullende apparatuur. Ten slotte kregen zij een indicatie van de benodigde investering voor het vervangen van hun CV-ketel door een warmtepomp, maar door markt-gerelateerde onzekerheden was deze indicatie allesbehalve eenduidig.

27

Tijdens huiskamerbijeenkomsten zijn deelnemers meegenomen in het proces van het installeren van een warmtepomp, waardoor de deelnemers zodra zij zelf een offerte willen aanvragen duidelijk hun wensen naar voren kunnen brengen richting de aannemer. Bij drie deelnemers zijn inmiddels lucht-water warmtepompen geïnstalleerd en drie deelnemers hebben zich verenigd om te onderzoeken of een bodemwater warmtepomp geïnstalleerd kan worden en of zij hiervoor de handen ineen kunnen slaan om de kosten te drukken. Ten slotte heeft een technisch onderlegde initiatiefnemer zijn eigen lucht-water mono block warmtepomp geïnstalleerd, waarna een andere deelnemer enthousiast raakte en een vergelijkbare installatie in de eigen woning wil. Kortom: het initiatief trekt met de deelnemersgroep gezamenlijk op om uit te vinden hoe zij hun huizen kunnen verduurzamen (ook op het gebied van isolatie) en helpen elkaar met het treffen van maatregelen. Middels nieuwsbrieven informeert de werkgroep ook de overige bewoners van de wijk over de ontwikkelingen en de voortgang van 'project 21-24'.

Daarnaast heeft de werkgroep inmiddels een spiegelgroep opgericht (met op dit moment zes deelnemers) waarin bewoners die van het gas af zijn hun ervaringen en kennis delen. De wens is om in 2023 in drie huiskamer groepen met de spiegelgroep hetzelfde traject als de originele deelnemers te doorlopen. Voor deelnemers van de projectgroep 21-24, die binnen de projectperiode een warmtepomp

¹⁹ <https://www.gp2030gv.nl/wp-content/uploads/2020/10/Rapportage-Merosch-def.pdf>

hebben geïnstalleerd en daarmee aardgasvrij zijn, ligt vanuit het initiatief een voucher klaar van 250 euro als bijdrage voor vaak te maken offertekosten. Deze voucher kan werken als extra stimulans om nu de overstap te maken naar all-electric en wordt bekostigd uit het geld dat Golfpark Gasvrij krijgt voor deelname aan dit onderzoek. Ten slotte is het initiatief voornemens om zich in 2023 met geïnteresseerde bewoners te verdiepen in thuisbatterijen, omdat de salderingsregeling van zonne-energie waarschijnlijk in 2025 wordt afgebouwd en uiteindelijk afgeschaft.

Samenwerking met de gemeente

De gemeente Lelystad heeft in de TVW en de daaruit volgende wijk uitvoeringsplannen aangewezen wanneer welke wijken van het aardgas af gaan. Golfpark Gasvrij hoopte in de eerste groep terecht te komen, maar tot hun spijt werd het de laatste groep. De gemeente heeft ervoor gekozen zich eerst te richten op wijken waar collectieve warmteoplossingen in het verschiet liggen, omdat daar voor de gemeente de grootste opgave ligt en de hoogste CO₂-reductie kan worden gerealiseerd. Gebouweigenaren moeten immers zelf hun woning aardgasvrij maken, maar de gemeente staat aan de lat voor de infrastructuur. De eerste groep zal in 2032 van het gas af gaan met een gemeentelijke voorkeur voor collectieve oplossingen, voor de groep van 2030-2040 is de warmte oplossing nog onzeker en de laatste groep (waar het Golfpark in zit) gaan voor *all-electric* oplossingen. In de laatste groep zitten nieuwere, ruim opgezette villawijken zoals het Golfpark waar met individuele *all-electric* oplossingen de minste (maatschappelijke en particuliere) kosten gemoeid zijn. Het initiatief zag zichzelf als koploper groep en had gehoopt dat de gemeente hen hierin kon ondersteunen, maar uiteindelijk was er wel begrip bij de initiatiefnemers voor de keuze om het Golfpark in de laatste groep te plaatsen. Een gemeentebestuurder legde het als volgt uit: “er is geen urgentie-drijvende factor voor de gemeente om in het Golfpark de laatste burens over de streep te trekken, in andere wijken is die er wel.”

28

Sinds het vaststellen van de TVW is de samenwerking tussen Golfpark Gasvrij en de gemeente op een lager pitje komen te staan. De initiatiefnemers helpen wel in een denktank van de gemeente, maar daar gaat het over andere wijken die eerder aan de beurt zijn. Wel constateren de initiatiefnemers dat de gemeente actiever is geworden op het vlak van de energietransitie. Ze richten zich meer ‘naar buiten’ toe en hebben door bewoners te ondersteunen met isolatie en zonnepanelen een meer proactieve houding, volgens de gesprekspartners. Een verbeterpunt voor de gemeente zit volgens Golfpark Gasvrij in technische kennis: met de theoretische kant zit het goed, maar als het concreet wordt verwijzen ze nog vaak door naar het lokale energieloket en ook qua kennis van de markt schiet de gemeente nog tekort.

Hoe gaat het?

De eerdergenoemde activiteiten laten al zien dat het initiatief op de goede weg is om haar doelstellingen te behalen. Dat vertrouwen was ook in 2021 al aanwezig: “als aardgasvrij worden voor 2030 hier niet lukt, waar dan wel?” Hiermee bedoelde de initiatiefnemer dat alle randvoorwaarden om een succesvolle transitie door te maken aanwezig zijn in het Golfpark. In 2023 lijkt dat inderdaad het geval: bewoners hebben tijd en middelen om zich in de materie te verdiepen en de huizen hebben gemiddeld al een goed energielabel, waardoor de laatste stap naar ‘van het gas af’ relatief klein is. Door de stijgende energieprijzen in 2022 is het ook niet meer nodig om burens te overtuigen om maatregelen te nemen.

Op de open huisdag Duurzame Woningen van 5 november 2022 merkten de initiatiefnemers veel interesse van burens om op korte tot middellange termijn stappen te zetten richting aardgasvrij. Het initiatief helpt de burens graag bij het maken van een persoonlijke planning, omdat zij met hun ervaringen hebben gemerkt dat de energietransitie boven alles een kwestie van maatwerk is.

Werkzame mechanismen – naar eigen zeggen

De belangrijkste bijdrage van Golfpark Gasvrij zien de initiatiefnemers in het collectief aanschaffen van installatiemateriaal en zonnepanelen, het uitbrengen van het bewonersplan, het communiceren richting buurtbewoners over de energietransitie en het opstarten van de projectgroep 21-24, waarin bewoners samen kennis en ervaringen opdoen met de warmtetransitie. Bij collectieve aanschaf zien de initiatiefnemers dat burens graag meedoen als ze er zelf wat mee opschieten (financieel en qua woonplezier), maar lopen hierbij wat warmtepompen betreft aan tegen de grenzen van de markt. De waarde van communicatie middels nieuwsbrieven, bijeenkomsten, huiskamergesprekken en andere methoden zit volgens de initiatiefnemers in het creëren van bewustzijn en het concreet maken van wat de warmtetransitie voor de buurt zal betekenen.

De laatste succesfactor, de projectgroep met dertien deelnemers, zien de initiatiefnemers als een olievlek. Dertien huishoudens is ongeveer tien procent van de wijk en zij verspreiden de succesverhalen verder in de wijk: bij de buurtborrel en op de onlangs aangelegde jeu de boules baan gaat het tussen burens al snel over de getroffen energetische maatregelen. Ook de stijgende gasprijzen dragen hieraan bij: de energiecontracten van sommige burens zijn zo explosief omhooggeschoten dat zij ook eerder van het gas af willen dan gedacht. “Eerst moesten we trekken, nu worden we geduwd”, vat een initiatiefnemer het samen.

Invloed van beleids- en andere contextfactoren

De stijgende gasprijzen in 2022 zijn hierboven al genoemd als positieve contextfactor: Golfpark Gasvrij hoeft de buurt niet meer over te halen om van het gas te gaan, terwijl dat de eerste paar jaar wel het geval was. Toch bleek het in de praktijk lastig om burens te helpen met hun huis aardgasvrij maken. De initiatiefnemers beschrijven dit als de wind in de rug hebben, maar niet vooruit kunnen komen. Dat het initiatief niet vooruit komt wijten ze aan de markt: door stijgende materiaal- en installatieprijzen en tekorten aan installateurs lukt het de initiatiefnemers moeizaam om hun deelnemers (in het project 21-24) aan offertes te helpen. In plaats daarvan geven ze adviezen en moeten de deelnemers zelf op zoek naar bedrijven en vakmensen. De deelnemers kregen vervolgens vaak nul op het rekest, of offertes die door prijswijzigingen zoveel onzekerheden met zich meebrengen dat de deelnemers ervan zijn afgeschrikt.

29

Ondanks de tegenslagen verwachten de initiatiefnemers dat zodra ‘de markt’ weer op orde is, de meeste mensen in het Golfpark wel over zullen stappen op een warmtepomp of ten minste een hybride warmtepomp voor 2030. Vergeleken met 2021 zien zij een groot verschil in houding. Toen was ‘het stille midden’ nog aan het twijfelen over maatregelen aan het eigen huis, nu komen ze een voor een langs bij de burens die het gelukt is over te stappen op een warmtepomp om te kijken hoe dat werkt. Zoals eerder is vermeld heeft het gemeentelijk beleid, specifiek het vaststellen van de TVW, ervoor gezorgd dat het initiatief op zichzelf is aangewezen omdat het Golfpark in de laatste groep is geplaatst. Eerst was er teleurstelling over deze beslissing, maar de keuze van de gemeente om eerst met warmtenetten aan de slag te gaan noemen de initiatiefnemers later “goed beleid”.

Ten slotte proberen de initiatiefnemers alvast in te spelen op toekomstige beleidsfactoren die een rol kunnen gaan spelen in de energietransitie. Hun thuisbatterij-idee is hier een goed voorbeeld van. Over de grens (in Duitsland, Australië, et cetera.) hebben initiatiefnemers gezien hoe deze installaties de energienetten, die in Nederland in sommige regio's zwaar overbelast zijn, kunnen dempen. Zij willen zelf aan de slag met thuisbatterijen, maar kijken ook naar het NPLW om zich daarin te verdiepen. “Nu is de focus nog teveel op aardgasvrij, maar energielevering zal ook belangrijk worden.” Duidelijke kaders

of regelingen vanuit het Rijk kunnen volgens Golfpark Gasvrij helpen om het thuisbatterij project op gang te helpen.

3.8 Nieuwe Energie voor de Vechtzoom

Over het initiatief

Het bewonersinitiatief Nieuwe Energie voor de Vechtzoom (NEV) wil een duurzame warmteoplossing realiseren voor haar buurt in Overvecht-Noord (Utrecht). De buurt bestaat uit 115 grondgebonden woningen die met gas verwarmen, veelal eigenaar bewoners. De rest van de wijk is divers opgebouwd: van grote portiekflats tot laagbouw, merendeels aangesloten op de stadsverwarming, met daartussen buurtjes die met gas verwarmen.

Overvecht-Noord is eind 2017 door de gemeente aangewezen om als eerste bestaande Utrechtse wijk in 2030 aardgasvrij te worden en neemt deel aan het PAW-programma van de Rijksoverheid. Het bewonersinitiatief is in 2018 ontstaan omdat bewoners zich afvroegen wat de aardgasvrijplannen van de gemeente voor hun buurt zouden gaan betekenen. Zij wilden greep krijgen op wat voor hun buurt een gewenste oplossing zou kunnen zijn. De gemeente heeft de afgelopen jaren aangestuurd op het aansluiten van (bijna) heel Overvecht-Noord op het aanwezige warmtenet van Eneco. Het bewonersinitiatief vindt dat om meerdere redenen geen goed alternatief. Bezwaren zijn vooral dat stadsverwarming duurder zou zijn en (voorlopig) nog niet duurzaam. De warmte komt uit een centrale die met gas en biomassa wordt gestookt. Eneco heeft ambitieuze plannen voor verduurzaming van de stadsverwarming, maar die zijn in de ogen van de initiatiefnemers nog te onzeker. Daarnaast is de klimaatwinst van nu overstappen op de stadsverwarming volgens het initiatief veel minder dan wordt voorgespiegeld.

30

Hoe betrekken ze bewoners?

NEV hanteert een intensief buurtproces om tot een door de buurt gedragen plan te komen. Dat buurtproces bestaat uit meerdere onderdelen. De kerngroep van vijf personen is sinds 2019 bezig om (alternatieve) mogelijkheden te verkennen en te overleggen met de gemeente en anderen die van belang zijn voor de warmteoplossing van de buurt. De uitkomsten worden vervolgens verwerkt in een plan en teruggekoppeld aan de buurt in een gezamenlijk gesprek.

Vanaf eind 2019 zijn er drie rondes buurtgesprekken georganiseerd, waarbij de kerngroep de buurt vraagt om te reageren op de plannen of de te nemen stappen in het proces van NEV. In 2019 ging dat om de eisen van de buurt waar een aardgasvrije oplossing aan moest voldoen, gebundeld in het Buurtmanifest. Over het manifest is in kleinschalige huiskamergesprekken (per woonblok) verder gediscussieerd, waarbij buurtcontactpersonen de schakels zijn tussen de kerngroep en de buurtbewoners. Waar het huiskamergesprek niet van de grond kwam heeft NEV gezocht naar andere alternatieven, zoals een brede buurtbijeenkomst of persoonlijke gesprekken. Op deze manier heeft NEV 80% van de huishoudens weten te bereiken en via een stemming hebben zij ingestemd met een aangepaste versie van het Buurtmanifest. In het najaar van 2020, middenin de coronapandemie, is een tweede ronde van buurtgesprekken georganiseerd. Ditmaal stond het voorstel om een buurtwarmtenet te gaan uitwerken ter discussie. In april 2022 is de derde ronde buurtgesprekken georganiseerd, toen het plan voor het buurtwarmtenet, waar de kerngroep een jaar lang met Eneco aan had gewerkt, niet haalbaar bleek. De vraag hoe nu verder te gaan stond centraal. Veel bewoners vonden nog altijd een alternatief voor stadsverwarming belangrijk en het liefst een alternatief dat voor de hele buurt kan werken. Met die uitkomst is de kerngroep hun Hybride-Plus plan gaan uitwerken.

In 2022 is ook de buurtaanpak Samen Isoleren georganiseerd, waarbij met de gemeente en een energie adviseur een buurtbijeenkomst is gehouden over isoleren. Met belangstellenden is een gezamenlijke inkoopactie georganiseerd voor vloer- en spouwmuurisolatie.

De buurtgesprekken-methodiek (met buurtcontactpersonen) werkt volgens de initiatiefnemers goed en heeft het contact tussen buurtbewoners versterkt. Ook het sociale aspect van de buurtgesprekken wordt gewaardeerd, waarbij het samen zoeken naar een oplossing het buurtgevoel en het geloof in eigen kracht heeft versterkt. Tussen de buurtgesprekken door houdt de kerngroep de buurt op de hoogte door regelmatig nieuwsbrieven aan huis te bezorgen en door in gesprekjes bewoners bij te praten. Dat laatste is mogelijk omdat de Vechtzoom een relatief kleine buurt is.

Samenwerking met de gemeente

Na de eerste ronde buurtgesprekken kon NEV hun brede draagvlak in de buurt en hun expertise aantonen bij de gemeente. De initiatiefnemers merkten dat zij hierdoor serieus werden genomen en voelden bereidheid om samen te werken. Samenwerking kwam bijvoorbeeld tot stand in de verkenning naar warmteoplossingen die de gemeente liet uitvoeren via CE-Delft en Greenvis. Die laatste partij deed onderzoek naar de opties om aan te sluiten op het bestaande net en de variant buurtwarmtenet (op aquathermie). Omdat de Vechtzoombuurt erg klein is, zijn ook twee aangrenzende buurten in de zoektocht naar een duurzaam alternatief betrokken. Voor het deelonderzoek naar het buurtwarmtenet was NEV samen met de gemeente opdrachtgever. De kerngroep overlegt regelmatig met de gemeente en er is direct contact met het programma Overvecht-Noord Aardgasvrij. Ook vindt er twee keer per jaar bestuurlijk overleg met de wethouder plaats.

Uiteenlopende belangen leiden tot verschillen in inzicht tussen de gemeente en het initiatief. De gemeente wil Overvecht-Noord in 2030 aardgasvrij hebben en richt zich daarvoor op de stadsverwarming. De gemeente wijst hiervoor op onderzoek waaruit blijkt dat een *all-electric* of aquathermie-oplossing (voorlopig) duurder is en dat aansluiting op stadsverwarming op korte termijn het meeste klimaatwinst oplevert en de laagste maatschappelijke kosten met zich meebrengt. NEV wil een goede oplossing voor de buurt en zij hebben andere prioriteiten en belangen als het gaat om duurzaamheid, betaalbaarheid en eigenaarschap. Het onderzoek naar het buurtwarmtenet legde deze verschillen in inzicht goed bloot. Uit het onderzoek bleek dat de duurzame bron voor het buurtwarmtenet voor extra kosten zorgde en een onrendabele top die niet gefinancierd konden worden.

31

Maar volgens het initiatief blijven de kosten die Eneco moet maken voor het verduurzamen van de stadsverwarming buiten beeld. Dat maakt de vergelijking tussen alternatieven een 'ongelijk speelveld' volgens het initiatief, omdat duurzame alternatieven op die manier altijd duurder uitvallen. Ook de discussie over de duurzaamheid van de stadsverwarming versus een alternatief is nog niet beslecht. Nu 2030 dichterbij komt – en daarmee de stadsverwarming – komt de relatie tussen initiatief en gemeente steeds meer onder druk te staan.

Hoe gaat het?

Zodra de beoogde collectieve oplossing voor de buurt (het buurtwarmtenet) was afgeketst ging het initiatief naarstig op zoek naar een alternatief. De argumentatie bleef hetzelfde: de stadsverwarming is niet duurzaam genoeg en heeft in de ogen van veel bewoners te veel nadelen. Daarom is het geen goede oplossing. Het Hybride-Plus plan zien de initiatiefnemers nu als oplossing die de hele buurt kan bedienen. Een hybride warmtepomp in combinatie met (basis) isolatiemaatregelen zien zij als een laagdrempelige stap die voor een deel van de buurt snel veel klimaatwinst oplevert. De volgende stap is een warmtepomp met daarbij passende isolatie. Hiervoor zou het nodig zijn dat de gemeente de

deadline voor aardgasvrij in de buurt uitstelt tot (bijvoorbeeld) 2040, zodat de investering voor een hybride warmtepomp over voldoende jaren afgeschreven kan worden.

De gemeente lijkt niet bereid om de deadline voor aardgasvrij te verschuiven. Niet in de laatste plaats omdat de gemeente in Overvecht-Noord wil laten zien dat zij een hele wijk op redelijk uniforme wijze van het gas kan halen, en hierbij oog kan behouden voor maatschappelijke kosten en duurzaamheid.

Werkzame mechanismen – naar eigen zeggen

NEV ziet het hierboven beschreven buurtproces als belangrijk werkzaam element: zo krijgt hun initiatief een persoonlijk en herkenbaar gezicht. In het contact met de buurt is een persoonlijke en fijnmazige aanpak goud waard volgens de initiatiefnemers. Binnen het buurtproces zijn de buurtgesprekken een nuttige methode om de discussie in de buurt op gang te brengen en het sociale aspect van de bijeenkomsten wordt door de buurtbewoners gewaardeerd. Ten slotte is de nieuwsbrief als communicatiemiddel een handig hulpmiddel volgens NEV, waarbij een herkenbare huisstijl (“niet te gelikt”) ook helpt in het helder overbrengen van de boodschap.

In de communicatie met de gemeente en andere partijen zijn voor NEV juist hele andere zaken belangrijk. Deskundigheid (op technisch, financieel en procesmatig vlak), inzet en de lange adem van de kerngroep is nodig om een serieuze gesprekspartner van de gemeente te zijn. Zonder hetzelfde kennisniveau is het vrijwel onmogelijk om een realistisch alternatief naast de stadsverwarming te zetten. Ook het stedelijk netwerk van de initiatiefnemers, waaronder contacten met de gemeenteraad, wordt als succesfactor beschreven. Ten slotte vereist het contact met de gemeente politiek-bestuurlijke sensitiviteit en het vermogen om samen te werken, ondanks verschillende belangen.

32

Invloed van contextfactoren en beleid

Hoewel het initiatief het niet altijd eens is met de gemeentelijke lijn, hebben zij wel waardering voor de wethouder die al sinds het begin betrokken is. Deze wethouder biedt volgens de initiatiefnemers continuïteit, inhoudelijke deskundigheid en visie op de warmtetransitie, wat het gesprek tussen gemeente en initiatief bevordert.

Ten slotte kijken de initiatiefnemers nog altijd hoopvol naar de toekomst, onder andere door het recente besluit over het publiek eigendom maken van grote warmtenetten. Zij zijn hier voorstander van, omdat het meer maatschappelijke sturing kan opleveren op de voorwaarden en de exploitatie van warmtenetten, mogelijk ook met invloed van bewoners(initiatieven). Dat kan op termijn zorgen voor een ander warmtenet dan de huidige stadsverwarming. Maar de precieze uitwerking en consequenties voor Overvecht-Noord en de Vechtzoom zijn nog ongewis en het maakt de initiatiefnemers niet enthousiaster om aan de sluiten op de huidige stadsverwarming.

4 Inzichten en lessen

Zoals geïllustreerd in hoofdstuk 3 heeft het meerjarig volgen van acht bewonersinitiatieven in de warmtetransitie veel kennis gegenereerd. We zijn veel te weten gekomen over interne ontwikkelingen van initiatieven, hun activiteiten, en hoe zij bewoners betrekken, maar ook over hoe externe contextuele factoren, zoals veranderingen in beleid, invloed hebben op de initiatieven en bewoners in het algemeen. De acht initiatieven die we beschrijven lopen qua doelstellingen en insteek (soms sterk) uiteen. Toch vallen er een aantal overkoepelende observaties te maken.

Bewonersinitiatieven actief aan en achter de voordeur

De bewonersinitiatieven kenmerken zich – ongeacht achtergronden en doelstellingen – door een enthousiaste, kennisgedreven aanpak waarbij een passie voor een duurzame toekomst en de warmtetransitie enerzijds en een hart voor het werkgebied anderzijds hand in hand gaan. De initiatieven waar een individuele oplossing het meest voor de hand ligt, richten zich veelal op het creëren van bewustzijn onder bewoners voor het nemen van maatregelen op het terrein van energie (en breder: duurzaamheid) zoals bijvoorbeeld het belang van een goede woningisolatie. Dat gebeurt bijvoorbeeld aan de hand van verschillende informatieavonden, maar er worden ook allerlei creatieve activiteiten ontwikkeld waarbij bewoners met elkaar in contact worden gebracht om zo van elkaar te leren (vaak over energie-gerelateerde materie). De initiatieven die al wat stappen hebben gezet (zoals het creëren van bewustzijn) in het proces richting een individuele oplossing, zijn niet alleen actief *aan* maar ook *achter* de voordeur. Er wordt dan bijvoorbeeld meegedacht aan 'oplossingen op maat' of er wordt directe ondersteuning geboden bij het aanvragen van subsidie voor verduurzamingsmaatregelen.

33

Grote sociale cohesie

In de werkgebieden van de bewonersinitiatieven is de mate van sociale cohesie over het algemeen groot.²⁰ Wel is het zo dat de relatie tussen initiatiefnemers en bewoners wat formeler van aard is in de bewonersinitiatieven die een relatief groot werkgebied kennen. Ook staat het contact dan meer in het teken van kennis- en informatieoverdracht. In bewonersinitiatieven met een relatief klein werkgebied kennen de initiatiefnemers en de bewoners elkaar (of komt men elkaar geregeld op straat tegen) en zijn de contacten van wat meer persoonlijke aard, en is er veelal sprake van directe hulp. In deze initiatieven heeft men vaak kennis (of een goed gevoel) over wat mede-wijkbewoners of dorpingen aanspreekt. Daarop inspelen stelt hen in staat effectief draagvlak te verkrijgen en bewoners samen te brengen.

Relatie tussen initiatief en gemeente doorgaans goed, wel duidelijke verschillen

Bijna alle bewonersinitiatieven zien de gemeente als de belangrijkste samenwerkingspartner. Hoewel er duidelijke verschillen te zien zijn, is de relatie tussen bewonersinitiatief en gemeente doorgaans goed. Er bestaat respect voor elkaar positie en er is sprake van kruisbestuiving van kennis en inzichten. Er zijn wel verschillen in de mate van betrokkenheid van en/of ondersteuning door gemeenten. Dat heeft enerzijds te maken met de ondersteuningsbehoefte vanuit de initiatieven. De behoefte aan gemeentelijke ondersteuning vanuit de initiatieven kan sterk verschillen, van ondersteuning in het professionaliseren van de communicatie met bewoners tot een (wellicht) doorslaggevende rol in de (financiële) totstandbrenging van een collectieve warmteoplossing. Anderzijds heeft het ook te maken

²⁰ Dat kan te maken hebben met het gegeven dat vrijwel alle bewonersinitiatieven in het onderzoek een werkgebied kennen dat vrijwel geheel bestaat uit koopwoningen. Waarmee niet gezegd is dat dergelijke gebieden per definitie een grote mate van sociale cohesie kennen.

met de rolopvatting van de gemeenten; de ene gemeente is meer 'outreaching' en meedenkend dan de andere gemeente.

In vrijwel alle bewonersinitiatieven binnen het onderzoek is het aandeel sociale huurwoningen beperkt. Woningcorporaties komen in de gesprekken wel aan de orde, maar van nauwe samenwerking was vrijwel nergens sprake. Voor de initiatieven wiens wijken relatief veel corporatiewoningen kennen, nemen de contacten wel toe. Zo zijn een paar initiatieven samen met de lokale woningcorporatie actief bezig om huurders die kampen met energiearmoede te helpen en de bewoners mee te nemen in de ontwikkeling van een plan om het corporatiebezit te verduurzamen.

Externe, contextuele factoren winnen aan belang

De centrale vraag van het onderzoek is: Welke relaties zijn er tussen 'werkzame' mechanismen binnen bewoners-voor-bewonersinitiatieven in de warmtetransitie en de uitkomsten die zij realiseren – met name op het vlak van het betrekken van andere bewoners? Tijdens de nulmeting (eind 2021) kwamen als belangrijkste 'werkzame' mechanismen zaken als het belang van een goed netwerk, het hebben van korte lijnen met de gemeente, een hoge mate van sociale cohesie en het beschikken over financiële en technische expertise naar voren als 'werkzame' mechanismen die de bewonersinitiatieven dichterbij het bereiken van hun doelstellingen brengen. Die werkzame mechanismen zijn ook begin 2023 nog zeer relevant maar de invloed van contextuele factoren zoals ingrijpende beleidsmaatregelen, beschikbaarheid van subsidies en vakpersoneel en prijsstijgingen winnen snel aan belang. Kortom, een bewonersinitiatief kan nog zo beslagen ten ijs staan, het blijft voor een belangrijk deel afhankelijk van grotendeels niet te beïnvloeden factoren.

34

Als bewoner zonder (of met beperkte) financiële middelen die zijn of haar woning wil verduurzamen is de afhankelijkheidspositie aan het toenemen. Voor een individuele oplossing is de beschikbaarheid van ruime subsidiemogelijkheden (of voorfinancieringsmaatregelen) dan onontbeerlijk, maar de praktijk laat zien dat het huidige subsidiearsenaal vooral terechtkomt bij mensen met een hoog inkomen.²¹ Het gegeven dat slechts de helft (54 procent) van de Nederlandse huishoudens alle rekeningen zonder problemen kan betalen (en dat bijna 1 op de 4 huishoudens zeer onzeker is over het doen van grotere uitgaven), zoals uit recent onderzoek naar voren kwam²², geeft aan dat het verduurzamen van de woning zeker niet voor iedereen is weggelegd. De afhankelijkheidspositie voor lagere-inkomsgroepen is nog groter indien de woning onderdeel is van een wijk of dorp waar een collectieve warmteoplossing gepland staat. Voor huishoudens met een beter gevulde beurs speelt een andere belemmerende, maar vooral vertragende, factor, een rol, namelijk het tekort aan materialen en aan (betrouwbare) vaklui.

Individuele snelheid boven collectiviteit

De stijgende energieprijzen naar aanleiding van onder andere de oorlog in Oekraïne hebben de urgentie van de verduurzaming in vrijwel alle werkgebieden van de acht bewonersinitiatieven evident gemaakt. Dit zorgt zowel voor druk op het versnellen van een eventuele collectieve warmteoplossing als een toenemende aandacht voor en acties gericht op individuele oplossingen. Dit laatste, tezamen met het schrijnende tekort aan materialen en vaklui, leidt (of kan leiden) tot een 'ieder-voor-zich'-

²¹ Zie bijvoorbeeld Nationale Ombudsman (2022), Ongelijke toegang tot de energietransitie; laagdrempelige voorzieningen voor alle huishoudens, Rapportnummer: 2022/201 | Datum: 2 december 2022.

²² Zie Deloitte (2023), Herstel van balans, De financiële gezondheid van Nederland in onzekere tijden, Deloitte in samenwerking met het Nibud en Universiteit Leiden, maart 2023. Uit recent onderzoek van TNO komt naar voren dat in 2022 naar schatting ruim 600 duizend huishoudens in energiearmoede leefden: ze hebben hoge energiekosten, wonen meestal in een huis dat niet goed is geïsoleerd en hebben een laag inkomen. In 2020 waren er dat 90 duizend minder, namelijk circa 510 duizend, zie Peter Mulder, Anika Batenburg, Francesco Dalla Longa (2023), Energiearmoede in Nederland 2022, Een actuele inschatting op nationaal en lokaal niveau, TNO, januari 2023.

mentaliteit. Anders geformuleerd: mooi dat er over een collectieve oplossing of aanpak wordt gesproken, maar als dat niet binnen afzienbare tijd tot iets concreets leidt dan kies ik mijn eigen weg.

Op anekdotisch niveau komt uit gesprekken met de initiatieven naar voren dat dit kan leiden tot een groeiende kloof tussen kapitaalkrachtige- en minder kapitaalkrachtige bewoners. Als er geen middelen zijn voor een collectieve warmteoplossing of indien een collectieve warmteoplossing naar de smaak van de bewoners niet snel genoeg gaat, zullen kapitaalkrachtige bewoners eerder inzetten op een eigen, individuele oplossing. Bewoners die niet over voldoende middelen beschikken hebben zo het nakijken en zullen langer moeten wachten op een collectieve oplossing (of een betaalbare individuele oplossing).²³ In de tussentijd kampen zij met hoge energierekeningen. Er bestaan onder initiatiefnemers groeiende zorgen dat een overmaat aan 'ieder-voor-zich' mentaliteit de haalbaarheid van collectieve oplossingen onder druk zet.

Weinig beweging in collectieve warmteoplossingen

Vier van de acht initiatieven hebben voor hun werkgebied een collectieve warmtevoorziening op het oog (gehad) of hebben plannen om het bestaande warmtenet te verduurzamen. Twee andere initiatieven denken na over - of experimenteren al op kleine schaal met - collectieve warmteoplossingen, maar zitten vooral op het spoor van individuele ondersteuning. Hoewel de vier bewonersinitiatieven die al actief bezig zijn met een collectieve warmtevoorziening uiteenlopen qua fase waarin zij verkeren, zijn er een aantal observaties te maken waarom de eigen beoogde collectieve warmteoplossing nog niet daar is waar men zou willen. Zo is een niet opmerkelijke maar wel belangrijke observatie dat de vier ('collectieve') initiatieven in grote mate afhankelijk zijn van beleids- en contextfactoren. Specifieker gesteld; de initiatieven zelf hebben richting de uitvoering weinig knoppen om aan te draaien. Het is vooral de gemeente die de (beoogde) oplossing in handen heeft (of lijkt te hebben). Opvallend zijn de verschillende houdingen die de gemeenten aannemen (van terughoudend tot regievoeren) maar die vooralsnog in geen van de vier gevallen leidt tot een versnelling van de plannen van het initiatief. Waar het exact wringt verschilt per initiatief. In het ene geval bestaat er tussen gemeente en bewonersinitiatief bijvoorbeeld een verschil van inzicht over een berekeningswijze of over de prioritering, in het andere geval is het vooral het vraagstuk rond de financiering die het initiatief (tijdelijk) in een pauzestand zet.

35

Het besluit van minister Jetten dat warmtenetten de komende jaren geleidelijk in publiek eigendom moeten komen is positief ontvangen door de initiatiefnemers. Maar bij de vier 'collectieve initiatieven' heeft het besluit nog niet tot concrete beweging bij de gemeente of tot meer zeggenschap voor de bewonersinitiatieven geleid. Dat collectieve oplossingen in sommige gebieden de laagste nationale kosten met zich meebrengen en daarom een logische oplossing zijn, betekent in de praktijk nog niet dat 'onze' bewonersinitiatieven in staat zijn (en de ruimte krijgen) om werk te maken van een collectieve warmteoplossing van en voor de buurt. Daar is voor zowel bewonersinitiatieven als voor gemeenten meer tijd en ook meer kennis nodig. Het is daarom interessant alle nieuwe ontwikkelingen (inclusief beleids- en contextuele ontwikkelingen) van en rond de bewonersinitiatieven binnen dit onderzoek ook in 2023 te blijven volgen.

²³ Wat dit punt betreft is het interessant te verwijzen naar onderzoek van TNO die de tevredenheid onder bewoners over een aantal PAW-trajecten heeft onderzocht. Daaruit blijkt dat bewoners tevreden zijn over het resultaat, deels doordat er fikse subsidies op warmtepompen en isolatie waren. Ook konden bewoners vaak via de gemeente een aflossingsvrije lening krijgen. Gemiddeld kostte de ingreep bijna 40 duizend euro per huis, waarvan de overheid ongeveer driekwart betaalde, zie Renee Kooger e.a. (2023), De klantreis compleet: bewonerservaringen met de uitvoeringsfase van aardgasvrije wijken, TNO, 7 februari 2023.